

Fig. 1. Kirken set fra nord. Akvarel af J. B. Løffler 1875. - Church seen from the north. Water-colour.

FÅREVEJLE KIRKE

ODS HERRED

Kirken er i Roskildebispens jordebog, hvor også sognepræsten og præstegården er nævnt, ansat til 12 øre.¹ I sognet ligger Dragsholm, der i middelalderen tilhørte Roskildebispen (jfr. slotskapellet).² 1567 havde sognet 25 tiendeydere;³ samtidig hed det, at 29 bønder af Vallekilde sogn søgte Fårevejle kirke uden at give tiende til kirken. Videre fremgik af et åbent brev 1580, at kronens bønder i Ordrup, Kårup og Stubberup fremdeles måtte søge Fårevejle og svare deres tiende som angivet, selv om præsten i Vallekilde, der dengang hørte til Skippinge herreds provsti, havde villet tvinge dem til at svare ham småredslen og søge Vallekilde kirke, hvilket var dem besværligt på grund af den store afstand.⁴ De havde fra Arilds tid søgt Fårevejle og svaret denne ved deres småredselstende,⁵ mens de havde svaret deres øvrige tiende til præsten i Vallekilde, hvor de boede. 1621 synes de tre byer definitivt at være overgået til Fårevejle.⁶

O. 1666 ansås patronatsretten for kongelig⁷ (sml. lensmandens våbener på altertavlen fra 1641). 1673⁸ skødedes kirken, ligesom størsteparten af kirkerne ikke alene i Ods men også i Løve herred foruden enkelte andre, til rentemester Henrik Müller; efter at rettighederne 1683 var hjemfaldet til kronen, fik Frederik Christian Adeler 1697 skøde på jus patronatus et vocandus (jfr. altersølv og -stager samt Asnæs).⁹ Derefter lå kirken under Dragsholm (Adelersborg), indtil den 3. juni 1926 overgik til selveje. I 1800'erne var kaldsretten dog hos kongen.¹⁰

Sagn. Flere sagn drejer sig om de vanskeligheder, fru Inger i Ris havde i forbindelse med hendes ønske om at bygge en kirke, bl.a. det velkendte gående ud på at det der opførtes om dagen, blev revet ned om natten; endvidere, med henvisning til den jernbeslåede dørs udsmykning, sagnet om lindormen, der lagde sig ved kirkens indgang på sydsiden.¹¹

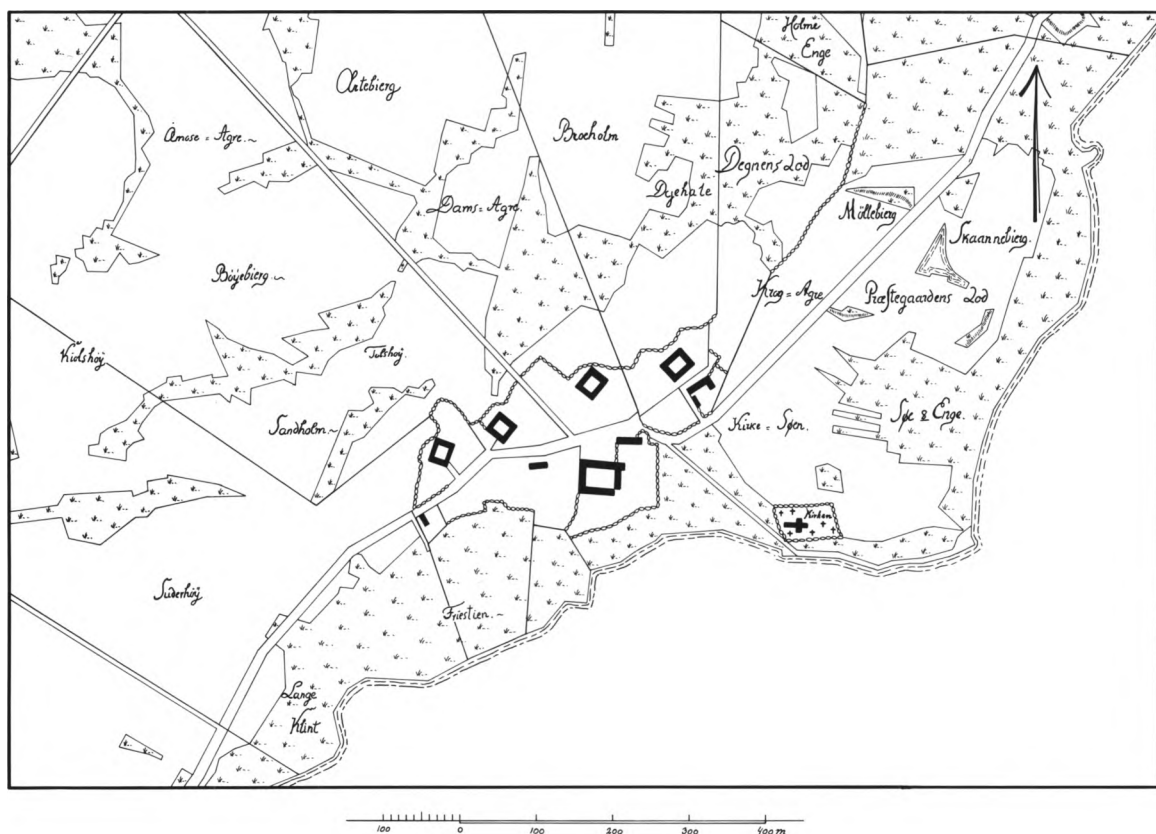

Fig. 2. Landsbyplan 1798, kopieret af Anna Brinch Thorsen. - Village map.

Kirken har en yderst markant beliggenhed i syd-østre udkant af den gamle landsby. Bygningen og dens omgivende kirkegård er lagt på en smal og langstrakt, øst-vest gående rygås med stejle skrænter til alle sider. I syd grænser åsen direkte op til den nu udtørrede Lammefjord, i dag repræsenteret ved nordre afvandingskanal, men også til de andre sider er lavtliggende områder, der i 1700'erne (fig. 2) endnu var fugtige engområder. I middelalderen har åsen formentlig været helt vandomflydt og ligget som en ø i fjorden nær dennes nordre bred.

Kirken er opført længst mod vest på den smalle ryg, hvor beliggenheden (fig. 8) har påvirket bygningens udformning, jfr. tårnets tværstillede plan og våbenhusets anbringelse på den mod landsbyen vendende side, nordsiden, hvorfra forbindelsen til det faste land må have været at finde. Højeste punkt på den voldstedslignende

banke ligger noget øst for kirken, og på dette sted er 1916, i forbindelse med planlægning af en kirkegårdsudvidelse, fundet rester af munkestens, der kan hidrøre fra en bygning på stedet.¹² Forholdet har tidligere været endnu mere markant, idet en lavning sandsynligvis har adskilt kirkebygningen og den østre banke. Ved undersøgelser i gulvene 1939 konstateredes at undergrunden lå højt i det oprindelige skib, mens der længere mod øst, under nuværende kor, var ca. 2,3 m til fast bund.

Kirkegården indtager i dag, efter gentagende udvidelser mod øst, hele bankens top med dele af skråningen mod nord samt østre skråning og et stykke af det flade område nedenfor denne. Tidligst registrerede udvidelse fandt sted 1829,¹³ herefter atter 1868,¹⁴ o. 1925¹⁵ og 1974. Kirkegården præges stærkt af de store højdeforskelte og er inddelt i terrasser, der forbindes af adskil-

Fig. 3. Farvelagt tegning fra midten af 1800'rne visende situationen før Lammefjordens udtørring (sml. kortet s. 2056). Til venstre Asnæs kirke (s. 2372), i den modsatte side, til højre for møllen, Fårevejle (s. 2412). I Odsherreds Museum. - Colour drawing from the mid 19th century showing the locality before the draining of Lammefjord, cf. the map p. 2056. On the left, Asnæs Church, on the far right beyond the windmill can be glimpsed Fårevejle.

lige trappeløb. Et rækværk, formentlig i forbindelse med en trappe, nævnes 1665-66, hvor der indkøbes tømmer »Till tov Recher at holde Sig vid op till Kircken i Storm og Uvær«. ¹⁶ Den yngste, østlige del af begravelsespladsen, der endnu fortrinsvis henligger som græsareal, prydes af enkelte spredtvoksende birketræer.

Hegn og indgange. Den ældste, vestre, del af kirkegården hegnes af nyere mure af kløvet kamp, der i vest og syd er jorrdækket på inder-siden; sidstnævnte mur krones af hække. Murene mod vest og nord er hvidkalkede. Udvidelserne omgives af hække, der på en strækning i nord, i forlængelse af kampestensmuren, 1978 blev erstattet af en teglstensmur afdækket med vingetegl (arkitekt A. Monrad Hansen). Murene omtales første gang 1666-67, da Jens murer-mester omlagde et stykke af ringmuren, og også de følgende år opsattes kampestensmure. ¹⁶ 1814

omtales taget på muren, og 1833 fornyedes 18 alen mur af sten, de tre øverste skifter med brændte sten. ¹³ 1970 ombyggedes en del af syd-muren på grund af udskridning.

Hovedadgangen er i den nordlige ende af vestmuren og har port og fodgængerlåde, der er lukket af sortmalede trægitterfløje ophængt i teglmurede piller. Mod nord er tre indgange, længst mod vest en 1988 udført gennembrydning, der skaber forbindelse til kirkens toilet; øst herfor, i den 1978 opførte mur, er dels en fodgængerlåde, dels en køreport, begge med murede piller og sortmalede gitterfløje af træ. Mod syd er, gennem en tremmelåde flankeret af stolper, udgang til en trappe, der er anlagt ned af den stejle sydskråning. Kun port og låge i nord-vest har tilsyneladende gammel hævde - og omtales f.eks. 1785, da begge burde istandsættes. ¹⁵ 1666-67 indkøbtes materialer til gruben under

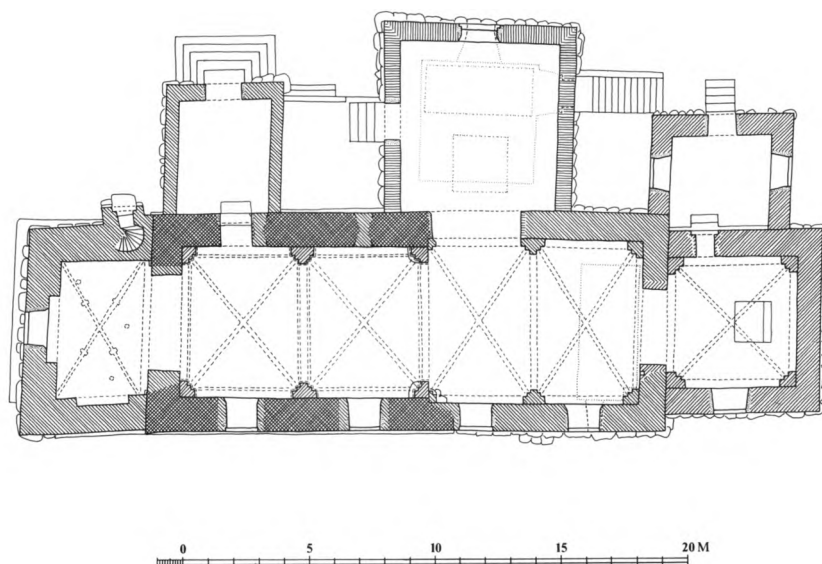

Fig. 4. Plan. 1:300. Målt af C. G. Schultz 1929, tegnet og suppleret af Mogens Vedsø 1992. Signaturforklaring s. 9. - *Ground-plan. Key on p. 9.*

en *frist* i samme port.¹⁶ De øvrige adgange er alle anbragt i tilknytning til kirkegårdens udvidelser og må være samtidige med disse.

Bygninger m.v. på kirkegården. Ligkapellet udenfor det nordvestre hjørne er formentlig opført o. 1900.¹⁷ Det er en hvidkalket murstensbygning med rødt tegltag og kamtakkede blændingsgavle; indgang i vestgavlen. En yngre forlængelse mod øst indeholder kirkens *toiletter*, senest ombygget 1971 (arkitekt Poul Hessellund Andersen). En *materialbygning* af sortmalet træ med fladt, papdækket tag er beliggende i yngste kirkegårdsudvidelses sydvesthjørne. I forbindelse med opførelsen af den nordre mur 1978 fremkom rester af en middelalderlig *†tegløvn*,¹⁸ der har ligget nedgravet i skråningen umiddelbart udenfor den o. 1925 anlagte del af kirkegården. Ovnene har haft fire fyrkanaler overdækket af bueslag alternerende med trækkanaler op til det ovenliggende ovnkammer; indfyringsåbningerne vendte mod nord.¹⁹

Langs kirkens sydside brolagt *fortov* fra 1905.¹⁴ Arealerne mellem gravkapellet og henholdsvis våbenhus og sakristi er hævet i forhold til det nord herfor liggende terræn og afgrænses af støttemure. Sidstnævnte, der er støbt i beton og

krones af et støbejernsgitter, rykkedes 1949 noget tilbage i forbindelse med etablering af nedgang til gravkapellets krypt.

BYGNING

Kirken består af et skib, hvis vestre del udgøres af den oprindelige kirkes skib fra 1100'rne, mens dens østre del er opført i sidste halvdel af 1400'rne som et langhuskor til afløsning for det oprindelige; hertil er i 1500'ernes første halvdel yderligere mod øst føjet en ny korbygning, til hvis nordside slutter sig et næppe meget yngre sakristi. Fra middelalderens senere del er også tårnet i vest og et våbenhus på skibets nordside, mens et kapel østligere på nordsiden er opført senere, formentlig i første halvdel af 1600'rne. Orienteringen afviger lidt mod nord.

Det oprindelige skib, af hvilket er bevaret langmurene og dele af vestgavlen, hæver sig over en høj, retkantet sokkel af marksten. Herover er de bemærkelsesværdigt tykke mure²⁰ bygget af *rå og kløvet marksten*, lagt uden regelmæssig skiftegang mellem hjørnekvadre af tilhugget granit og *frådsten*. Sidstnævnte materiale er desuden benyttet til vinduernes stik. Der er ikke iagttaget egentlig fugebehandling på murenes yderside, som formentlig fra opførelsen har stået

Fig. 5. Kirken set fra nordvest. Mogens Vedsø fot. 1992. - Church seen from the north-west.

dækket af puds. Fra tilbygningerne, tårnets mellemstokværk og lofterne over våbenhuset og kapellet, ses rester af to pudslag, der begge bærer spor af hvidtekalk.

Døre og vinduer. Norddøren sidder på oprindelig plads. De indre vanger og den vandrette, indad stigende, plankeoverdækning synes uændret, mens anslagsfalsene er borthuggede og den udvendige, vandrette overdækning fornyet. En syddør, der næppe kan have manglet, spores ikke.

Skibet har i nordsiden bevaret to rundbuede, smigede vinduer, der begge er tilmurede med munkesten.²¹ Fra loftet over våbenhuset ses, at tilmuringen af det vestre ikke er pudset og hvidtet som den øvrige mur.

Indre. Ved den senere forlængelse mod øst fjernes triumfmuren helt, det oprindelige

skibs østafslutning giver sig således kun til kende ved ændringen i langhusets murtykkelse og de bevarede, ydre hjørner. De oprindelige *†loftsbjælker* synes at have hvilet på murkronen, jfr. nedenfor.

Middelalderlige ændringer og tilføjelser. En *forhøjelse af langmuren* må være udført mens skibet endnu havde fladt loft, men kan være en forbedrelse til den senere overhvelvning. Murene forhøjedes med fire skifter teglsten,²² af hvilke de tre øverste på ydersiden er udkragede som gesims. Indvendig ses huller fra fjernede *†loftsbjælker*, 23x20 cm med en afstand af 55-60 cm. Bjælkeenderne, hvoraf en enkelt er bevaret i nordsiden, har hvilet på en i forhøjelsen indmuret rem. Vægpuksens øvre afslutning viser, at *†loftsbrædderne* har været fastgjort på bjælkerne underside. Loftet kan være identisk med ski-

Fig. 6. Indre, set mod øst. NE fot. 1980. - Interior to the east.

bets oprindelige, der da blot er blevet indkapslet i forhøjelsens murværk.

To fag *hvælv* i den oprindelige kirkes skib er formentlig indbygget o. 1350. De hviler på falsede væg- og hjørnepiller, som i vederlagshøjde har kragbånd af et 4,5 cm tykt, fremspringende skifte med affaset underkant; profilet er nu stærkt udvisket af talrige lag hvidtekalk, men en mindre afbankning 1929 har vist, at skiftet er muret af gule teglfliser. De østre hjørnepiller er opbygget over forhuggede rester af *†sidealtre*. Skjold- og gjordbuer er spidse og helstens brede. Kapperne, der er halvtens tykke, i sviklerne dog en hel sten, har fødselslinierne markeret af en vulst, og de halvtens, retkantede ribber løber forneden af på ca. 60 cm høje og 11,5 cm tykke, runde småsøjler.²³ Ribbernes

nedre hjørner er afrundede og overgangsledet til søjlerne får herved et terningkapitællignende udseende. Hvælvenes rektangulære spygat er nu tilmurede.²⁴ I nordvesthjørnet, i nordre kappe, skimtes på oversiden uregelmæssigheder efter tilmuring af en *†loftsløse*. Et halvtens dybt skår i den østre skjoldbue, nu gjordbue mod østforlængelsen, umiddelbart over vederlaget i syd (sml. fig. 6) må skyldes en tidligere opstilling af prædikestolen.

I tiden efter overhvælvningen har en *ombygning* af den vestre gavltrekan fundet sted. Den nederste af rå og kløvet kamp opførte del synes ommuret med anvendelse af teglbrokker i fugerne, der er groft glattede og delvis dækker stenene. Derover er gavlen opmuret af tegl²⁵ med et savskifte under en frise af fem tre skifter

høje trappeblændinger.²⁶ Over den midterste blænding ses en, nu tilmuret, lyssprække, en halv sten bred og tre skifter høj. Blændingernes bund har været pudset, mens gavltrekanter i øvrigt formentlig har stået i blank mur.

Et *langhuskor*, der nu udgør den østlige halvdel af skibet, erstattede i sidste halvdel af 1400'rne det oprindelige kor. Murværket, der i syd rejser sig over en synlig syld af rå marksten, er opført af rå og kløvet kamp, der, ligesom hjørnekvadrene af frådsten, i hovedsagen må være genanvendte materialer fra det nedrevne kor og triumfmuren. I fugerne, der er groft udglattede og delvist har dækket stenene, ses en del teglstumper. I nord afsluttes langmuren af en tredelt falsgesims af tegl i forlængelse af gesimsen på det ældre skib, mens gesimsen i syd (fig.

10) er ombygget ved senere restaureringsarbejder.²⁷ I østgavlen ses over det nuværende kors hvælv en 90 cm bred og halvtstens dyb, spidsbuet blænding af tegl og med pudset bund; blændingen har formentlig udgjort spejlet over et $\uparrow$ vindue. Herover er gavltrekanter, der har stået i blank mur, helt af teglsten i munke-skifte.²⁸ Gavlen krones af 15, muligvis ombyggede, kamtakker, og i dens øverste del, nu dækket af kortaget, ses en fladbuet, ca. 30 cm bred lysåbning med fals til begge sider. Sydsidens to fladbuede vinduer kan indeholde rester af bygningens oprindelige lysgivere, men har formentlig mistet en eller flere false; de indre hjørner er affasede.

Rummet overdækkes af to samtidige hvælv, der hviler på falsede væg- og hjørnepiller med helstens brede, spidsbuede skjold- og gjordbuer.²⁹ Ribberne er halvtstens med affasede hjørner forneden ved overgangen til hvælvpillerne. Det vestre hvælvs vestkappe er opført ovenpå de ældre hvælvs østre skjoldbue, der herved er omskabt til gjordbue mellem de to bygningsafsnit.

Det nuværende *kor* er opført o. 1525. Murene er over en synlig syld af kamp opmuret af rå og kløvet marksten iblandet tegl; østhjørnerne, langsidernes todelte falsgesims og gavltrekanter yderside er udelukkende af tegl.³⁰ Gavlen krones af ni let brynede kamtakker og prydes

Fig. 7. Kirken set fra vest. Mogens Vedsø fot. 1992. - *Church seen from the west.*

herunder af et tilsvarende antal høj blændinger, hvis vandrette overdækning tvillingdeles af en konsol af tre skifters højde, deraf de to nederste med affaset underkant. De tre midterste blændinger er jævnhøje, hvilket må skyldes hensyntagen til et endnu bevaret anker (fig. 10) i højde med tagkippen. Sydvinduet er ommuret og synes ikke at rumme rester af korets oprindelige lysåbning.

Det indre forbindes med langhuset af en spidskorbue, der er bevaret uforandret. Samtidig er en lille *niche*, ca. 19x12x18 cm, der sidder ca. 152 cm over nuværende gulv (sml. fig. 6) i triumf-

Fig. 8. Kirken set fra sydøst. O. P. Olsen fot. 1936. - *Church seen from the south-east.*

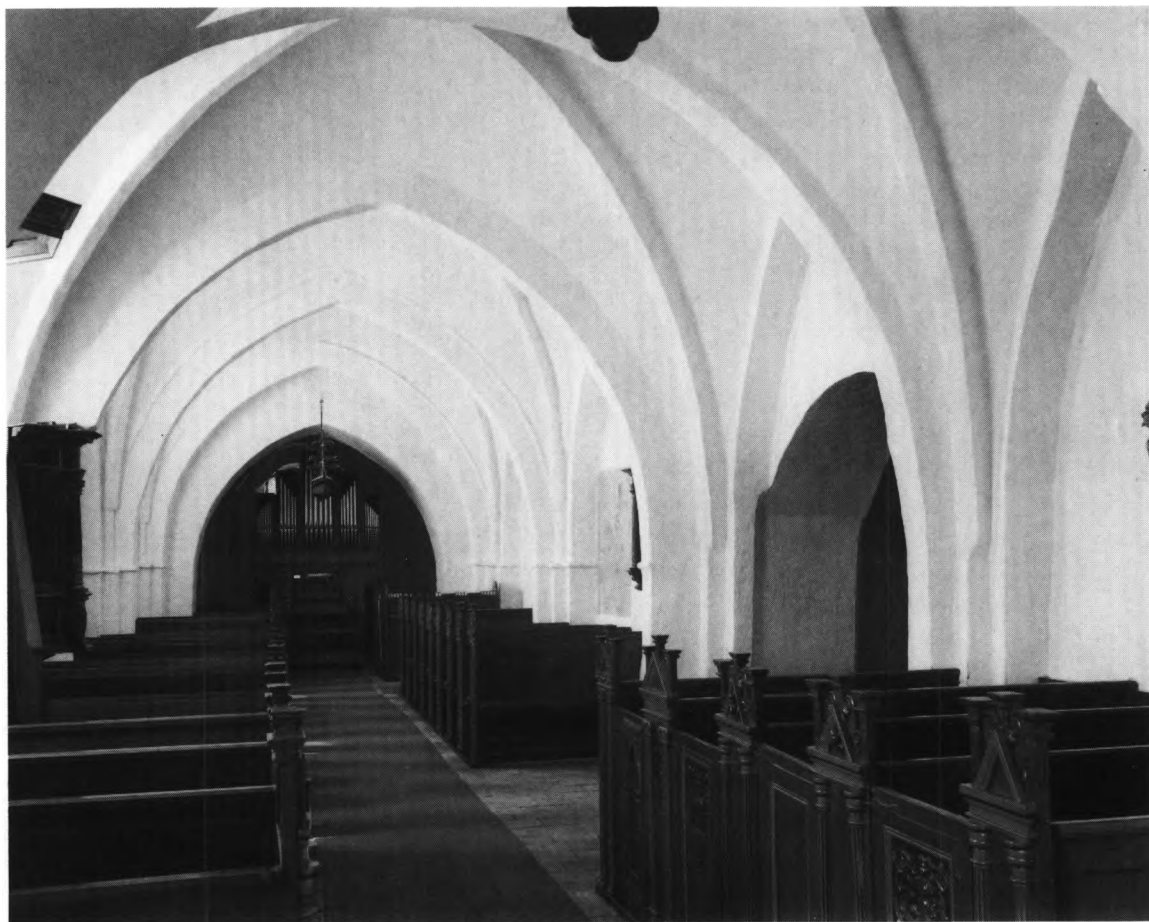

Fig. 9. Indre, set mod vest. NE fot. 1980. - *Interior to the west.*

væggen syd for korbuen. Rummet er overdækket med et oprindeligt hvælv,³¹ der bæres af spidse skjoldbuer på falsede piller. En fejlagtig dimensionering af den sydvestre hjørnepille giver en markant skævhed i vestre skjoldbues sammenløb med tilsvarende led i pillen.

Sakristiet på korets nordside er kun ubetydeligt yngre end dette. Materialet er hovedsagelig marksten over delvis synlig syld. Nordre gavltrekan, hvis yderside udelukkende er af tegl, har syv brynede kamtakker, hvorunder samme antal blændinger med tvillingdelt, vandret overdækning, jfr. korgavlens. Den yderste konsol i hver side er fem skifter høj, og de tre midterste har en hulkel i underkanten istedet for den ene affasning. Over midtblændingen et kort savskifte og i samme blændings bund en rektangu-

lær lyssprække. Flankemurenes rektangulære vinduer med trækarme er nyere og dette gælder også den vandret overdækkede norddør, der nævnes første gang 1878.³² Over døren ses et, ligeledes sekundært, fladbuet stik, der skærer sig op i gavlens midterblænding.

Tilbygningens indre har fladt, gipset loft med trukken profilgesims. Dette har afløst et bjælkeloft med endnu delvist bevarede loftsbrædder på oversiden. Forbindelsen fra koret sker ad en fladbuet, på nordsiden falset, døråbning, hvorfra tre trin fører ned til sakristiets lavere liggende gulv.

Et tre stokværk højt *tårn* er i de første årtier af 1500'erne føjet til skibets vestende.³³ Dets tværstillede plan med gavle i nord og syd må skyldes hensyn til terrænet, der falder brat mod vest.

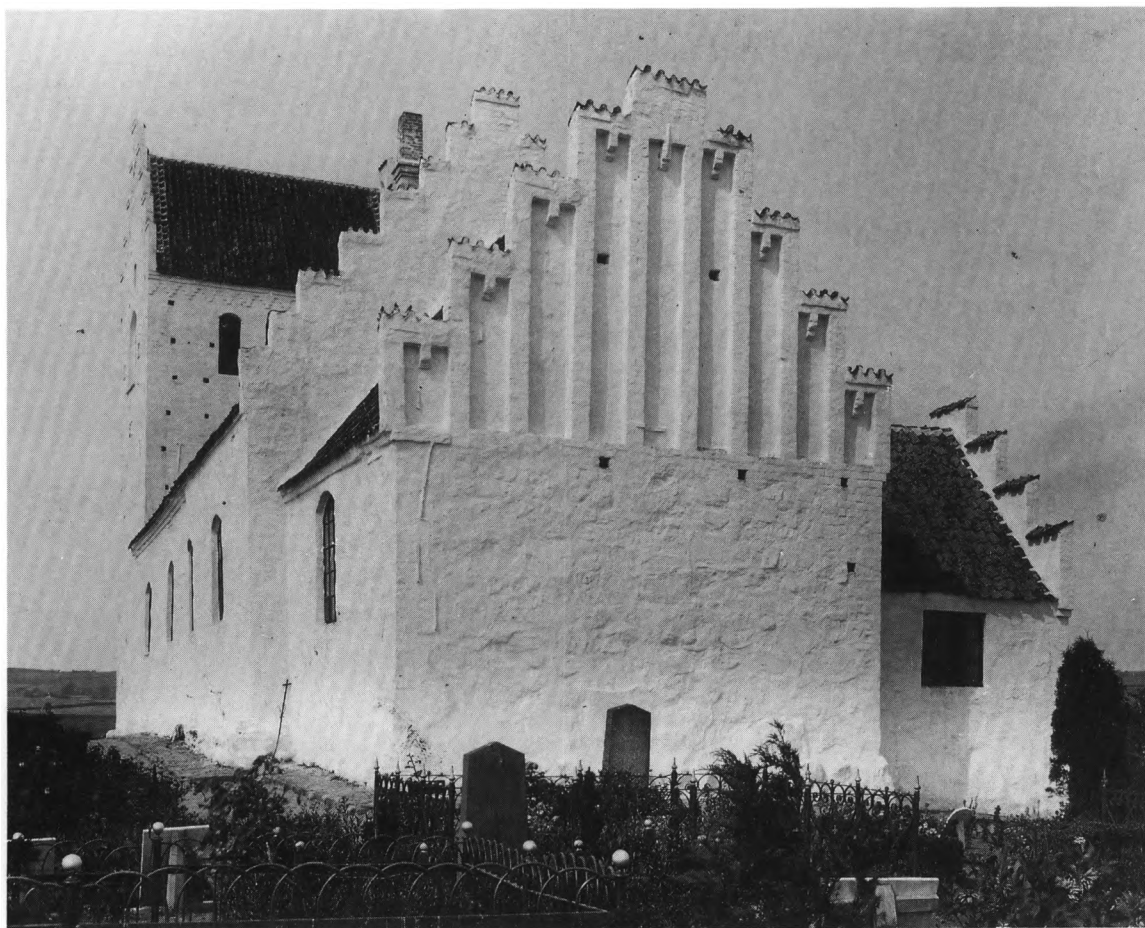

Fig. 10. Kirken set fra øst. Poul Nørlund fot. 1918. - *Church seen from the east.*

Murene, der på de frie sider rejser sig over en synlig syld af rå marksten, er opført af kamp iblandet tegl,³⁴ klokkestokværket dog udelukkende af sidstnævnte materiale. I vest er et noget forbygget, fladbuet vindue, der på indersiden har rester af en oprindelig fals i stikket. Vinduet udmunder i en halvanden sten dyb, spidsbuet spareniche og en tilsvarende, men mindre dyb, ses i syd. Tårnrummet forbindes med skibet af en spids tårnbue, der er brudt gennem den oprindelige gavl, og overdækkes af et oprindeligt hvælv, der mod øst hviler på en spids skjoldbue, til de øvrige sider på murede forlæg. Ribberne er kvartstens med en enkelt tværstillet sten. En strækning af nordøstribben er halvtens bred, hvilket skyldes en ommuring, der også giver sig til kende på hvælvets overside. I den sydøstre

grat er en let overribbe med trinsten, og i kapperne ses tre *klokkerebshuller* med træforinger.

Forbindelsen til de øvre stokværk er gennem et oprindeligt, halvtagsoverdækket trappehus på nordsiden. En fladbuet dør i spidsbuet spejl giver adgang til trappen, der har spindel af utildannede munkesten og overdækkes af fladbuede binderstik. Trappen udmunder i mellemstokværket ad en fladbuet døråbning og belyses her af en smal lyssprække på husets nordside.

Mellemstokværket har et mindre, fladbuet vindue i nordsiden. Foroven og i etagens halve højde er indlagt forankringer med bjælker langs alle fire tårnsider. Ved de øvre, fritliggende, ankre er bjælkemidten understøttet af en muret konsol. På ydersiden er ved nordvesthjørnet bevaret et enkelt af de tilhørende ankerforsku.

Klokestokværket har glamhuller til alle sider. I øst og vest tre fladbuede, af hvilke det midterste er bredest, i gavlene to tætstillede, fladbuede i fælles fladbuet blanding, i hvis spejl en mindre cirkelåbning. Øst- og vestmuren kronet af en trappefrise, mens de o. 1891 ommurede,¹⁴ glatte gavltrekanter afsluttes af ni kamtakker; 1875 (fig. 1) var begge udsmykkede med, til dels parvis sammenstillede, højblændinger med stejle trappestik. I gavlene er små, fladbuede kalkeluger. Stokværkets indre overdækkes af et nyere, »knækket« loft.

Våbenhuset på skibets nordside er middelalderligt, men uden nærmere daterbare enkeltheder. Murværket er opført af munkesten i munkeskifte, forneden dog iblandet en del kløvet marksten, over en høj syld af rå kamp. Gavlen, der næppe er oprindelig i sin nuværende udformning, har glat afdækning og afsluttes foroven af en toptinde. Midt i gavlen en lille, fladrundbuet lysåbning. En bred trappe af tilhugget granit, senest ombygget 1954, fører op til en i nyere tid udvidet, fladbuet dør. Fra våbenhuset er yderligere tre trin op til skibets gulvniveau. Rummet overdækkes af et fladt loft med brædder på bjælkernes underside. Et vandret skel i begge flankemure angiver, at loftet tidligere har ligget ca. 60 cm lavere.

Eftermiddelalderlige ændringer og reparationer. Et stort *gravkapel* på kirkens nordside³⁵ er sandsynligvis opført i første halvdel af 1600'rne. Det omtales første gang 1664-65,³⁶ men er formentlig bygget før 1645.³⁷ Kapellets mure rejser sig over en kampestenssyld, der er højest i nord, grundet terrænets fald bort fra kirken. Murværket er opført af indtil 10 skifter munkesten og derover af mindre rødgule sten i moderne format, alt formuret i krydsskifte.³⁸ Indvendig er tilsyneladende anvendt en del kløvet kamp. Den anvendte mørtel tyder på, at anvendelsen af de to tegltyper er samtidig, og murværket er gjort ensartet ved den efterfølgende behandling, hvor de små teglsten blev tyndt berappede, og murværket som helhed dernæst kalket rødt. Flankemurenes nuværende gesims er moderne med savsnit mellem to udkragede binderskifter, men ved gavlfoden er bevaret en rest af den oprinde-

lige med kvartrundt led mellem to udkragninger. Gavltrekanter har glatte kamme og brydes af en mindre, rektangulær, tidligere fladbuet, luge forneden og derover en lille, nu tilmuret, fladrundbuet lysåbning. Gavlen prydes af dekorativt udformede murankre, to i tagfodshøjde, oprindelig tre, og to i højde med tagværkets hanebånd. Midt i gavlen et fladrundbuet vindue med udvendig fals og affasning indvendig. Åbningen er en efter 1929³⁹ udført udvidelse af et, næppe oprindeligt, indadtil smiget, rundbuet vindue. I vest en nyere fladbuet dør, muligvis indsat 1855, jfr. nedenfor, hvortil en trappe af glathugget granit leder op; nuværende trappe er opsat 1954. Den 1949 indrettede krypt til »Jarlen af Bothwell« har i nord en fladbuet lysåbning og nordligst i østmuren en fladbuet dør med foranliggende trappenedgang af cement med trin af skifer.

Kapellets indre har fladt, gipset loft, der formentlig 1855 har afløst et bræddeloft.¹⁵ Forbindelsen til skibet er gennem en 1948-50 genåbnet, fladbuet arkade, hvis vestre vange synes sekundært behugget, muligvis for at skabe bedre udsyn fra kapellet til prædikestolen.

Tilbygningens oprindelige formål må have været at tjene som gravkapel, men på et senere tidspunkt blev rummet inddraget til brug for kirkegængerne. 1855 flyttedes begravelsen for Dragsholms (Adelersborgs) ejere fra det oprindelige sakristi til kapellet, og arkaden mod skibet tilmuredes, mens der etableredes adgang ad en ny dør fra vest.⁴⁰

Tårnrummet var 1855 afskilt som *materialrum*, men blev nævnte år atter inddraget i kirken ved nedrivning af skillemuren i tårnbuen.¹⁵

Kirken er kun i ringe grad præget af senere forandringer, dog har beliggenheden på den smalle ås forårsaget statiske problemer. Allerede omtalt er udskridningen af de to østre fag af langhusets sydside (jfr. s. 2417). Denne er tilsyneladende forsøgt afhjulpet ved opførelse af en *støttepille*, hvoraf nu kun en fundamentrest spores. En mere tilbundsående sikring af kirkebygningen fandt sted ved en *restaurering* 1948-50 (arkitekt Einar Andersen), hvor fundamenterne under skibets sydside, koret og kapel-

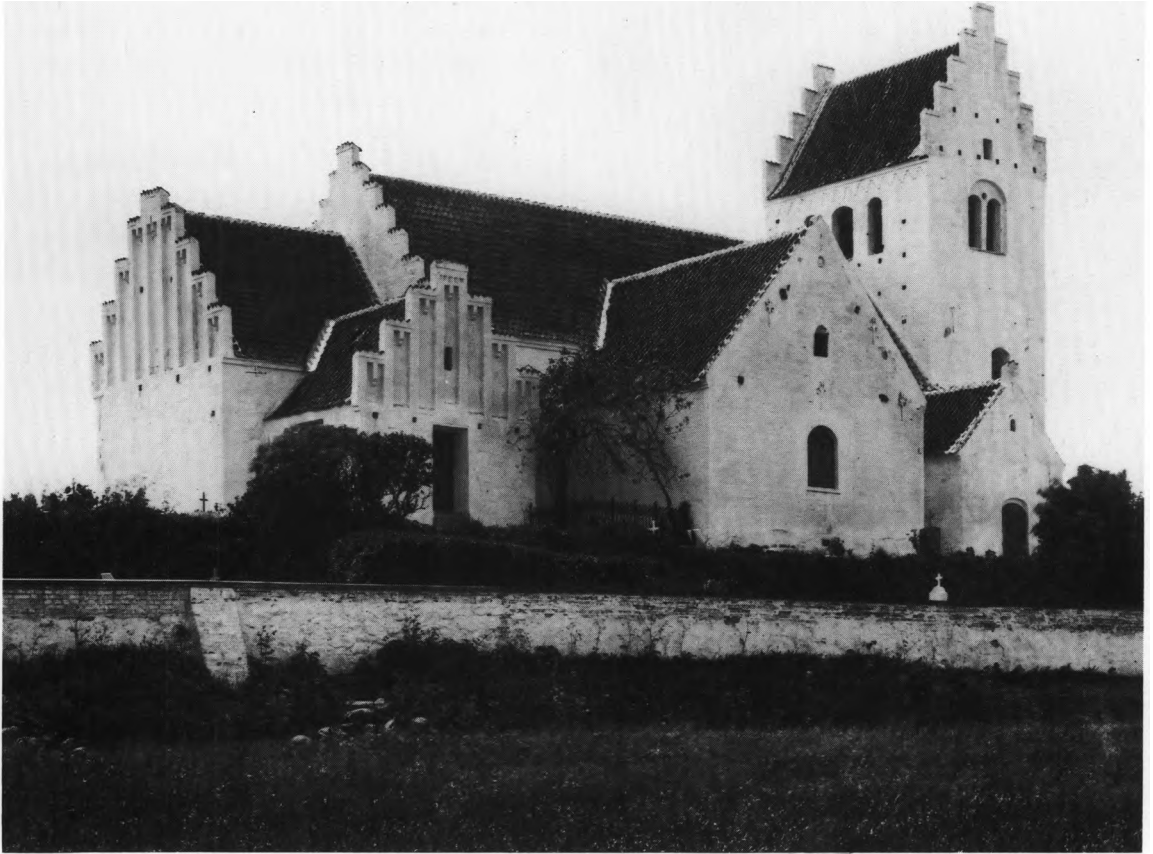

Fig. 11. Kirken set fra nordøst. Carl Neergaard fot. 1896. - *Church seen from the north-east.*

lets nordgavl understøttes med beton; senere er også tårnets fundamenter forstærkede. Desuden indlagdes flere murankre, bl.a. i forbindelse med en kraftig jernramme bag korets murkrone.

Gulvene er belagt med gule, kvadratiske teglfliser, der kan være fra 1857,¹³ omend partielt fornyet; i stolestaderne og gravkapellet dog færdigere brædder. Våbenhuset har gulv af gule teglsten lagt på fladen i sand; i midten et stort kors af røde sten.⁴¹

†*Gulve.* Ved sonderinger i kirkens gulve 1939 blev der i langhusets vestende, det oprindelige skib, blotlagt rester af dettes gulv af pudsdækkede, nævestore sten lagt i mørtel.

Vinduerne i kirkens syd- og vestside har alle ensartede, fladbuede støbejernsstel, der må være indsat i sidste halvdel af 1800'erne. Tidligere har nogle af disse været tilgittede, idet synet 1828 ønskede at borttage jernstængerne.¹³ Langhusets vinduer kan indeholde rester af senmiddelalderlige lysåbninger, heraf de to østre muligvis samtidige med langhuskoret, jfr. 2417.

Tagværker. Over langhuset er et velbevaret langstolstagværk med 20 fag af eg. De to lag hanebånd er kæmmede over langsgående dragere mellem kongestolper, der står på bindbjælker ved gavlene og over gjordbuerne. Stolperne er sikrede med skråstivere til såvel bjælker som dragere, og fra stolpefoden er lange skråbånd til

Fig. 12. Rytter. Kalkmaleri på skibets nordvæg, tredje fag, o. 1300 (s. 2422). Egmont Lind fot. 1950. - *Horseman. Mural painting on the north wall of the nave in the third bay, c. 1300.*

øverste dragere. Spærsko og spær forbindes af spærstivere med profileret afslutning forneden. Alle samlinger er udført med hageblad.

Våbenhuset indeholder rester af et ældre hanebåndstagværk, mens de øvrige tilbygningers tagtømmer er fornyet. Tårnets samtidig med gavlenes ommuring 1891 og korets ved restaureringen 1948-50.

† *Tagværker.* Indersiden af skibets vestgavl viser spor af et tagværk lavere end det nuværende og formentlig samtidig med gavlens ombygning. Langs taglinien ses huller efter indmurede lægter, og midt på gavlen, under den tilmurede lysåbning, et større hul, formentlig fra en drager. Indtil 1948-50 havde det yngste kor bevaret et, noget ombygget, langstolstagværk af omtrent samme konstruktion som langhusets.

†† *Tagbeklædning.* 1878 fornyedes de dele af taget på nordsiden og våbenhuset, der endnu var belagt med munke og nonner.¹⁴

Opvarmning. 1899⁴² anskaffedes et ↑varmeapparat, to »kirkekalorifere« fra Recks Opvarmnings A/S. De opstilledes i tilknytning til arkaden mellem skibet og kapellet, der lukkedes med en helstens mur. 1939 angives kaloriferen at være anbragt i en grube i skibets gulv foran arkaden, hvilket kan være overensstemmende med de oprindelige forhold. I forbindelse med restaureringen 1948-50 installeredes el-varme.

Kirken står med en, sine steder tynd, hvidkalket berapning og har tagene hængte med røde vingetegl. Kamtakkerne på skibet, koret og sakristiet er dækkede med munke og nonner, tårnets med vingetegl. Bygningen præges, som nævnt, kun lidt af nyere ændringer, dog ses de støbte betonforstærkninger af fundamenterne tydeligt langs skibets sydside og tårnet.

Et *glasmaleri* med fremstilling af Opstandelsen, udført 1955 af Kræsten Iversen, er indsat i gravkappellets nordvindue.

KALKMALERIER

1913 afdækkede Eigil Rothe nu atter overkalkede dekorationer i langhusets to vestre hvælvfag. I forbindelse med nedtagning af et epitafium 1949 fremkom yderligere rester på nordvæggen af såvel denne udmaling, foruden en ældre, der undersøgtes af Egmont Lind og restaureredes året efter. 1949 konstateredes endvidere et lag mellem de to og et malet draperi fra o. 1709.

O. 1300. Før hvælvslagningen i kirkens oprindelige skib, er der på *nordvæggen* i nuværende tredje fag (fig. 12) malet en turneringsscene, hvoraf kun den ene af de to dystende ryttere er bevaret.⁴³ Figuren er malet på et glittet, gulligt pudslag. I højre hånd holder han en lanse, rettet fremad til stød, og i venstre et skjold, som delvis dækker rytterens bryst. Skjoldet er fem gange vandret delt i rødt og gult, hvorpå to krydsende, langstilkede, franske liljer i hvidt. Rytteren er ikklædt en lang, ærmeløs brynjeskjorte og bærer tøndehjælm. Hesten er en skimmel, hvis bagdel og bagben er gået tabt. Tvekampens anden part skjuler sig bag hvælvpillen mellem tredje og fjerde fag; ved under-

søgelsen afdækkedes en rest af hestens bagdel vest for pillen, og en lancespids vendt mod ovennævnte rytter, samt muligvis overkanten af et skjold, ses øst for pillen.

Den afbildede ridder er tolket som en lokal stormand med tilknytning til kirken, og skjoldets våbenmærke forsøgt knyttet til Hvideslægten.⁴⁴ Selve motivet og dets anbringelse er dog velkendt, ikke mindst på korstogstidens symbolske fremstillinger af kampen mellem det gode og onde.⁴⁵

Maleriet var ved fremdragelsen delvis dækket af de yngre †malerier nr. 1, 2 og 3. I forbindelse med ophængning af ovennævnte epitafium nr. 3 o. 1709 må billedet være blevet delvis afdækket, idet nr. 3, et malet draperi (fig. 13) omkring epitafiet, var malet direkte ovenpå dele af rytteren og, især, hesten. Farverne er lys og mørk okker med anvendelse af lidt hvidt.

†*Kalkmalerier.* 1) I forbindelse med undersøgelsen af tredje fags nordvæg registreredes en bemaling yngre end ovennævnte rytter og ældre end nr. 2; maleriet lod sig imidlertid ikke afdække, men gik tabt ved frilægningen af rytteren.

2) I 1400'rne gennemførtes en fuldstændig udmaling af skibets hvælv - og formentlig tillige af væggene - i nuværende tredje og fjerde fag, svarende til det oprindelige skib, hvilket sammen med motivvalget antyder, at udmalingen har fundet sted før skibets forlængelse mod øst.⁴⁶ Malerierne er udført af en uskolet, formentlig lokal, mester, og hele udmalingen virker i høj grad kaotisk uden klart aflæseligt indhold og billedprogram, ligesom figurtegningen ikke tyder på megen erfaring.

Tredie fag. I østkappen (fig. 14a) Majestas-fremstilling med Kristus i mandorla på en tronstol. Foroven flankeres mandorlaens spids af to personer, af hvilke den nordre blæser basun og begge er, ukorrekt, udstyret med korsglorie. I søndre kappeflig en person, ligeledes med korsglorie, der tilsyneladende foretager en velsigende gestus med højre hånd. I nordre flig Flugten til Ægypten; Maria med det svøbte Jesusbarn ridende på et æsel, bag hende en stående, barhovedet mand, formentlig Josef?

Fig. 13. Kalkmalerier på skibets nordvæg, tredje fag, under afdækning. Rytter, o. 1300 (s. 2422). †Kalkmalerier nr. 2, 1400'rne (s. 2424) og nr. 3, o. 1709 (s. 2425). Egmont Lind fot. 1949. - *Mural paintings on the north wall of the nave in the third bay. Horseman, c. 1300, tmural paintings no. 2, 15th century, and no. 3, c. 1709.*

I sydkappen (fig. 14b) ses en fremstilling af Barnefødslen i Betlehem. I midten Maria på en seng dækket af et ternet tæppe; på et særskilt lege herover Jesus-barnet omgivet af to dyr. En mandsperson til venstre må være Josef, mens tre personer til højre, deraf én kronet, der alle holder en genstand i de fremrakte hænder, må være de Hellige tre Konger. Foroven tre nøgne, tilbedende mænd.

I vestkappens (fig. 14c) søndre del en kronet mand med et stort tohåndssværd i hænderne og ansigtet vendt mod fire personer i hvælvkappens nordre side, de tre kronede, deraf en til hest. De Hellige tre Konger og kejser Herodes?

Nordkappen (fig. 14d) prydes foroven af tre apostle, alle med korsglorie, Peter med nøgle,

Fig. 14a-d. †Kalkmalerier på skibets hvælv, tredje fag, 1400'rne (s. 2423). a. Østkappen. b. Sydkappen. c. Vestkappen. d. Nordkappen. Eigil Rothe fot. 1913. - a-d. †Mural paintings on the vault in the third bay of the nave, 15th century. a. East cell. b. South cell. c. West cell. d. North cell.

Paulus med sværd og Bartolomæus med kniv. Jordsmonnet under de tre personer er, som det også ses ved en række af de andre figurer, angivet ved grønne, »græsklædte« skiver. Forinden i vestre svikkel to kronede personer med små hankekrukker? i de oprakte hænder - de vender ansigterne mod vestkappen og er måske en del af dennes motiv? - i øst rester af yderligere to ubestemmelige personer.

På fagets nordvæg er i forbindelse med afdækningen af ovennævnte rytterbillede tillige fundet enkelte rester af en udsmykning, der må være samtidig med hvælvdekorationen. Maleriet var stærkt fragmentarisk, men der registreredes rester af tre vandret løbende friser med figurer. Øverst stod to kronede personer, herunder yderligere en kronet person, af hvilken

kun hovedet (fig. 13) var bevaret. Af nederste frise var kun bevaret en antydning.

Fjerde fag. Østkappen (fig. 15a) rummer rester af ni personer, hvoraf syv er kronede, en forinden i nordre kappeflig til hest. Alle rækker de hænderne frem, de fleste fremvisende en genstand, der kun sjældent lader sig bestemme: En stiliseret blomst, en korsprydet hostie mm. Kappen blev ikke fuldt afdækket.

Sydkappens (fig. 15b) to centrale figurer forestiller formentlig bisper. Begge har en stav i hånden og bærer en mitralignende hovedbeklædning. Fire personer foroven og vest herfor har fremrakte hænder, en er kronet og en holder i hænderne en genstand, der muligvis kan identificeres som en kalk? Nederst i østre svikkel et ubestemmeligt dyr.

Fig. 15a-d. †Kalkmalerier på skibets hvælv, fjerde fag, 1400'rne (s. 2424). a. Østkappen. b. Sydkappen. c. Vestkappen. d. Nordkappen. Eigil Rothe fot. 1913. - a-d. †Mural paintings on the vault in the fourth bay of the nave, 15th century. a. East cell. b. South cell. c. West cell. d. North cell.

Vestkappen (fig. 15c) rummer to scener; mod nord en kvinde, der malker en ko, mens denne holdes i hornene af en enhornet djævel. Mod syd en kvinde, der kærner smør hjulpet af to, ligeledes enhornede, dj ævle med lodne ører.⁴⁷ Længst mod syd en mand med højpuddet, bredskygget? hat og en kniv i højre hånd. Foroven dels en glorieprydet mand med en ubestemmelig genstand i hånden, dels en kronet mand.

I nordkappen (fig. 15d) er fremstillet Helvedesgabet, mod hvilket flere personer skubbes eller trækkes af dj ævle.

Motiverne har sorte konturstreger og farverne grå, grøn og mønje. På ribberne er brede tværbånd i hvidt, mønje og grønt; i østfaget med et underliggende sparremønster. Gjord- og skjoldbuer er tilsvarende dekoreret med tvær-

bånd i hvidt og grønt, mens rundstavene langs kappernes fødselslinier har en tovsnoning i samme farver. Mellem hvælvkappernes motiver er baggrunden ofte udfyldt med slyngede rankeornamenter med en kugle i enden af de enkelte grene.

3) O. 1709. Rester af malet, rødt draperi omkring epitafium nr. 3, hvis konturer ses udspærrede i bemalingen (jfr. fig. 13); i skibet på tredje fags nordvæg.

INVENTAR

Oversigt. Kirken er rigt udstyret med inventar og gravminder, bl.a. over besiddere af Dragsholm, hvor der ikke har været begravelser, jfr. også Jarlen af Bothwells formodede lig. Foruden døbefonten af granit findes også to romanske gravsten. I senmiddel-

Fig. 16. Alterbordsforsidens malerier antagelig udført af Tommes Maler (s. 2427). NE fot. 1984. - *Paintings on the altar frontal probably by Tommes Painter.*

alderen udførtes korbuekrucifikset og en jernbunden dørfloj, mens alterbordspanelet med jævnauldrende malerier i forsidsens arkadefelter, prædikestol og stolestader stammer fra 1500'ernes slutning og formentlig er leveret af det i landsdelen produktive værksted, der anses for at være ledet af Harmen snedker. Altertavlen, med reliefskåret årstal 1641 er skåret af samme billedskærer som den i Asnæs; et panel fra 1647, nu ophængt på væggen over indgangsdøren, kan have indgået i en $\dagger$ skriftestol, men den oprindelige placering er usikker. Det gælder også to malerier skænket af to navngivne personer 1662; de forestiller Kristus i Getsemane og Kristus på korset mellem de to røvere. Tilknytningen til Dragsholm er markeret på alterstagerne med årstallet 1698 og alter- samt sygesæt skænket 1714. Fra 1700'erne er desuden bevaret et fad af tin, og hvad der sjældnere forekommer i amtets landsbykirker, ikke mindre end tre epitafier; derudover

blev et ældre fra årene o. 1600 genanvendt. Et tinfad med tilhørende kande erhvervedes 1895 hos kandestøber Buntzen i København.

Alterbord, formentlig middelalderligt. Af den frie bagside, som nu fremtræder gulkalket, synes at fremgå, at bordet er muret af munkesten, 128 cm fra østvæggen, 105,5 cm højt og 159x ca. 115 cm. Op ad bagsiden, i hele bordets bredde, men ikke i forbandt med det, er muret en klods, som er 28 cm høj og 30 cm dyb.

$\dagger$ Sidealterborde, se s. 2416.

Alterbordspaneler (fig. 17-18), med malet årstal 1575, af fyr, af en i amtet velkendt type, der henføres til Harmen snedkers værksted, jfr. Grevinge og Asnæs. På nordsiden rimeligvis malerens signatur: Tommes M(aler eller evt. Madsen f.eks.).

Forsiden måler 94x168 cm, nordsiden er 108 cm bred, sydsiden 116 cm medregnet nyere lister. Opbygningen er den vanlige med tre arkader over lave postamentfelter, men gesimsen mangler. De seks svikkelmedaljoners hoveder svarer til forsidsens i Højby (s. 2155, fig. 47).

Nordpanelet består af tre rektangulære felter kantet af profillister; de tilsvarende derunder er afsavede forneden, muligvis for at bringe højden i overensstemmelse med forsidsens, efter at gesimsen var fjernet. Sydpanelet er udformet på

Fig. 17. Alterbordsforside med malet årstal 1575, tilskrevet Harmen snedkers værksted (s. 2426). NE fot. 1980. - *Altar frontal with painted date 1575, attributed to Harmen the Carpenter's workshop.*

samme måde, dog har de øvre felter arkader med omløbende ramme. Under bordpladen, som dækkes af finerplade fra 1975, sidder tand-snitliste.

Stafferingen, der må antages at være oprinde-lig, ligger på en tynd kridtgrund. Forsidens rammeværk er grønt, rosetterne gyldne med rødlige ansigter. Pilastrene står sorte med røde kannelurer, kapitælerne grønne og brunlige, po-stamentfremspringenes årstal gyldne på rød bund; de mellemliggende felter har såkaldt ma-surodring, som også er anvendt på endepane-lerne i en grågul farve. På nordsiden er ram-mestykker og profiler gule, og midt gennem rammerne er trukket en bred blålig streg. For-oven i det vestligste felt ses signaturen med sort fraktur: »Tommes: M:«, som antagelig også gælder malerierne. Sydsidens farver er brunt, rødt, gult og sort.

Forsidens billeder (fig. 16) viser Kristus på korset flankeret af Maria og Johannes; i bag-grundens landskab ses bymæssig bebyggelse holdt i røde og grå farvetoner. Forgrundens be-voksning er mørk grønbrun. Maria bærer rød kappe over blå kjole og Johannes brun kappe over rød kjortel med gult mønster. Især på by-gningerne er konturerne optrukket med mørk, næsten sort farve.

Alterklæde, vævet af Vibeke Gregers.

†*Alterklæder*. 1645 anføres et rødt fløjls alter-klæde.¹⁶ 1814 var fløjlet omkring altret i stykker,

næste år var et nyt anskaffet⁴⁸ og igen 1857.¹³ 1881 skulle alterklædet forsynes med guld-kors.¹⁴ Et nyt klæde af 16 alen silkefløj med 12 alen gulddalon købtes 1901.⁴²

Altartavle (fig. 19a-c), med reliefskåret årstal 1641, leveret af samme værksted som tavlen i Asnæs. Opbygningen er arkitektonisk, dog er-stattes storstykkets fire søjler af evangelistfigu-rer; alle detaljer, især storvingerne, er udført i vilter bruskbarok. På postamentet ses årstallet flankerende småfigurer forestillende Peter (nu uden nøgle) og Paulus med sværd. Derunder er anbragt våbener for sognepræsten og provsten (fig. 21a-b), i nord en lysestage med brændende lys, som to modvendte ansigter søger at slukke. Under stagen læses: »M. Petro. Jani. Kra« for magister Peder Jensen Kraglund (1628-50, der-efter biskop i Ribe)⁴⁹ og over flammen med reli-efversaler: »ELNPT«. På skjoldet i syd ses initia-lerne CPV og omskriften præposi(tus) for provst Christen Pedersen Viwild (sml. Asnæs (†)epitafium). Feltet i midten har buetunge i si-derne og fladsnit formet som stængler med blomster og bruskværk. Tilsvarende indrammer sidefelternes årstal; yderst sidder vinger i form af fritskåret bruskværk.

Mellem postament og storstykke er indskudt et karnisformet led med fladsnit på undersiden. Fire bøjler smykkes af kvindelige halvfigurer hyldet i draperier og med muslingeskal bag ho-vedet. Mellem de yderste sad 1918 de to ovenfor

Fig. 18. Paneler fra alterbordets syd- og nordside fotograferet før istandsættelse (s. 2426). Roland Hansen fot. 1950. - Panels from the south and north sides of the altar, photographed before restoration.

Fig. 19a. Altertavle med reliefskåret årstal 1641, fra samme værksted som tavlen i Asnæs (s. 2427). NE fot. 1980.
- Altar-piece with date 1641 carved in relief, from the same workshop as the altar-piece in Asnæs Church.

beskrevne skjolde, som nu er ombyttet og anbragt foran postamentets fodliste.

Storstykkets midtfelt rummer en i kraftigt relief skåret nadverfremstilling i ramme af gennembrudt rankeværk med bruskornamenter og oval bosse på midten. Sidefelternes tomme muslingeskalnicher flankeres af evangelisterne Matæus og Markus, Lukas og Johannes, alle med bog og symbolet ved de plumpte udformede fød-

der. Figurerne er ikklædt stærkt foldede klædebon og fremstillet nærmest gestikulerende. Sidevingerne rummer mod sædvane fremstillinger symboliserende Kristi død og opstandelse, i nord Kobberslangen i ørkenen, i syd Jonas og hvalfisken indrammet af øreflipvolutter, masker og bruskværk.⁵⁰ Yderst konsoller, hvorpå har stået en statuette (jfr. dyvelhul til fastgørelse), muligvis Moses og Johannes, som nu er anbragt

på gesimsen. Over de tomme sidefelter er placeret våbener for Vind og Ulftand henvisende til Jørgen V., der 1641 blev lensmand på Dragsholm, og hustru Ingeborg U. Gesimsen danner en bue over midtfeltet; i det fremkomne felt ses Kristus på korset med Maria og Johannes. Lige over den lodrette korsstamme, på den knækkede gavl er en bøjle med englehoved og reliefversaler: »Salvator mundi« (Verdens frelser). På gesimsen over sidefelterne sidder kvindefigurer med kors og stav, og yderst står Moses med lovens tavler (mod nord) og Johannes Døberen med lam på bog (mod syd).

Det glatte, kvadratiske topstykke flankeres af plumpe søjler med lavt prydbælte; vingerne har bruskværk omkring englehoved, nu uden ansigt. På hjørnerne står småfigurer med blæseinstrument (jfr. ældre fot.). Tavlen krones af medaljon hvori kronet C4 indrammet af bladvolutter og med siddende engel på toppen.

Tavlen er nært beslægtet med den i Asnæs (s.d.) og utvivlsom udført af samme mester.

1874 anførtes tavlen at være vansiret af overmaling med hvid og lysegrå oliefarve, muligvis fra 1832, da altertavle og prædikestol var forskønnet med hensigtsmæssig maling.⁵¹ I hvert fald siden 1918 har den stået afrenset med forgyldning på detaljer - gesimsens to våbenskjolde dog forsøvede. I postamentet ses gylden versalindskrift: »1. Cor. 11 (v. 26) saa ofte som I æde dette bröd...«, og i topfeltet et Jesumonogram med gylden fraktur. Bag på tavlen er med grå versaler på hvid bund malet: »Soli deo vni tri-vni gloria« (Æren til den ene, treenige Gud alene). Endvidere med hvide versaler: »Altertavle, prædikestol, epitafier og alterbordspanel istandsat under Nationalmuseet af Knud Roland-Hansen i årene 1948-1950«. I postamentet findes flere gamle indskæringer med versaler, bl.a.: »Nicolaus Severini Neapolitanus Anno 1657«, »Johannes Magni«, »HSS«, »16 AH 54«.

Fig. 19b-c. Detaljer af altertavlen, sml. fig. 19a. b. Evangelisten Lukas. c. Kvinde (s. 2429). NE fot. 1980. - b-c. Details of the altar-piece, cf. fig. 19a. b. St. Luke. c. Female figure with staff.

Fig. 20. *Hoved, muligvis fra †altertavle (s. 2430). I privateje. NE fot. 1990. - *Head, possibly from †altar-piece. Privately owned.

Fig. 21a-b. Altertavledetaljer, sml. fig. 19a. Relief-skårne bomærkeskjolde, (s. 2427). NE fot. 1991. - Details of the altar-piece, cf. fig. 19. Shields with personal marks, a. Of the vicar. b. Of the rural dean.

†Altertavle? Et *hoved (fig. 20), af Gud fader eller muligvis en af de hellige tre konger, fra 1400'ernes sidste halvdel, 21 cm højt, kan stamme fra en †altertavle. Overfladen er stærkt nedbrudt, med minimale rester af nyere, gråhvid farve på ældre kridtgrund. Fundet o. 1900 i en affaldsspand uden for kirken. I privateje.

Altersølv. Kalk og disk, fra 1714. Kalken (fig. 24) er 25,5 cm høj. Den har cirkulær fod i to afsæt foruden fodplade. Ganske smalle, indknebne skaftled flankerer balusterformet, midtdelt knop. På det samtidige bæger er graveret kirkeejeren, Frederik Christian Adeler's våben og på foden med kursiv: »Faareweile Kirke«; under fodpladen ligeledes med kursiv: »Givet af Friderich Christian Adeler 1714«. På fodpladen fire stempler: mestermærke for Andrée le Coq (Bøje 278), Københavnsmærke, hvis årstal er kommet uden for kanten, gardeinmærke for Conrad Ludolf og månedsmærke skytten.

Den flade disk er 16,5 cm i tv. og har i bunden samme graverede våben som kalkens bæger og under fanen med kursiv: »Faare Weile Kirke«.

†Altersølv. 1) 1645 nævnes en sølvkalk og disk, der vejede 41 lod og 1 kvint. 1656 anskaffedes et nyt sæt i stedet for det bortstjålne.¹⁶

Oblatæske, 1950, cylinderformet, 4 cm høj, 9,5 i tv., med drevet Jesumonogram på det

Fig. 22-24. 22. Sygekalk og -disk, ligesom alterkalken skænket af kirkeejeren 1714 og udført af samme mester (s. 2431). - Chalice and the paten for the Sick which, like the altar chalice, was presented by the patron of the church in 1714, and made by the same master. 23. Oblatæske fra 1719, udført af Christen Jensen, København. (s. 2431). - Wafer box from 1719, made by Christen Jensen, Copenhagen. 24. Alterkalk skænket 1714 af kirkeejeren, Frederik Christian Adeler og udført af Andrée le Coq, København (s. 2430). NE fot. 1984. - Chalice donated in 1714 by the patron of the church, Frederik Christian Adeler, made by Andrée le Coq, Copenhagen.

flade låg. På siden graverede versaler: »Jeg er livets brød. Johs. Ev. 6, v. 48« og under bunden: »Givet til Faarevejle kirke 1950«. Fire stempler: mestermærke J. Holm,⁵² Københavnsmærke (19)50, rektangel med to sammenskrevne K'er og ovalt mærke hvori SJ.

Alterkande, 1950, 31 cm høj, med graverede versalindskrifter. Under bunden: »Skænket Faarevejle kirke 1950« og på fodkanten: »Bliver i mig Johs. 15. 1-11«. Under bunden stemplet »ALP Atla Danmark«.

†*Alterkander*. 1844 savnedes en alterkande,¹³ 1862 omtales en.¹⁴ På fotografi fra 1902 ses kande af sort porcelæn. †*Tinflaske*, nævnt 1645, muligvis den der omstøbtes 1662.¹⁶

Sygesættet, bestående af kalk og disk (fig. 22), er ligesom altersølvet skænket af kirkeejeren i

1714, jfr. identisk giverindskrift under fodpladen. Kalken er 13 cm høj og svarer i udformningen til alterkalken, dog forekommer foden mere sammentrykt. På fodpladen stempler som kalkens; tilsvarende er både bæger og disk, tvn.

9,5 cm, forsynet med giverens graverede våben. Sættet opbevares i nyere futteral, muligvis fra 1908.⁵³

†*Sygesæt*, omtalt 1645, da det oplystes at have kostet 16½ dl. 24 sk.¹⁶

Oblatæske (fig. 23), 1719, cylinderformet, 8 cm i tvn. og 4 cm høj, formentlig den, der o. 1755 angives at være skænket af salig hr. Hans Schanche.⁵⁴ På lågets flade, cirkulære midte graveret skriveskrift: »Givet i Jesu naun til Faareweile Kirckis Alterbrug 1719«. Under bunden fire stempler: mestermærke CIS over 171? for

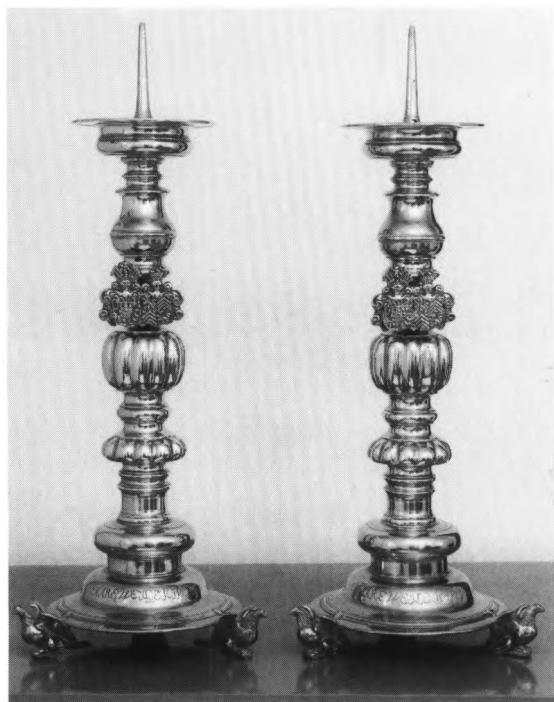

Fig. 25a-b. Alterstager med graveret årstal 1698 og støbte skjolde med våbener for Adeler og Lente. a. Helhed. b. Detalje (s. 2432). NE fot. 1984. - *Altar candlesticks with engraved date 1698, and cast coats of arms of the Adeler and Lente families. a. In its entirety. b. Detail, bird of prey.*

Fig. 26. Romansk døbefont af granit. I kummen ligger dåbsfad nr. 1, af tin, fra 1600'rne (s. 2433). NE fot. 1980. - *Romanesque granite font with pewter baptismal dish no. 1 from the 17th century.*

Christen Jensen (Bøje s. 53), Københavnsmærke 1719, gardeinmærke for Conrad Ludolf og månedsmærke vædderen. Brugt ved berettelse.

Alterstager (fig. 25a-b), med graveret årstal 1698, svarende til de et år yngre stager i Asnæs. Højde 76,5 cm. På foden graveret skriveskrift: »Faareweile Kircke Anno 1698«. Til det rigt profilerede skaft er fæstnet støbt allianceskjold med våbener for Adeler og Lente (refererende til kirkeejeren Frederik Christian A. og Henriette Margrethe v. Lente), †*Alterstager*. 1645 nævnes to større kobberstager.¹⁶ På fotografi fra 1918 ses syvarmet stage på rund fod.

Bibel, 1550, [Biblia. Det er den gantske Hel-lige Scrifft, vdsat paa Danske. 1550]. Prentet i Københaffn aff Lodovich Dietz MDL. I læderbind, som nu mangler spænder og stenene i hjørnebeslagene.⁵⁵

†*Røgelsekar*. Et gammelt er nævnt o. 1755⁵⁴ og endnu 1809.

Messehagel. Nyere, af rødt fløjls med latinsk kors og kanter af guldgaldon. †*Messehagler*. En hagel af rødt fløjls fra 1614 nævnes o. 1755,⁵⁴ antagelig den samme, der er omtalt 1645.¹⁶ 1814 var messehaglen gammel og uanstændig,⁴⁸ og 1830 manglede en, men 1842 var en ny anskaf-

fet.¹³ 1878 burde klædet på messehaglen fornys.¹⁴

Alterskranke, 17-1800'rne, af smedejern, rektantet, bestående af enkle lodrette rundjern med tilsvarende glat overfligger. Sortmalet.

Font, romansk, af granit, 80 cm høj, tv. 68 cm. Af Roskildetype.⁵⁶ Fonten er hugget i ét, med stor vulst ved overgangen mellem den svagt kegleformede fod og kummens nedre skråfas (fig. 26). Især på foden sås 1870 spor af bemaling, jfr. et ønske om afrensning,¹³ som ikke synes efterkommet før 1889, måske endda først 1893.¹⁴ 1918 opstillet ved korbuens nordre vange, nu i skibets andet fag, ud for nordkapellet.

Dåbsfad. 1) 1600'rne (sml. fig. 26), af tin, 64 cm i tv., 8 cm dybt. Af udseende svarende til fad nr. 2 i Gierslev (s. 1139). 2) (Fig. 27) fra 1700'nes anden fjerdedel, af tin, 36 cm i tv., formet som flad skål med næsten lodrette sider, hvorpå graveret skriveskrift: »Faarevejle Kirke 1965«. Under bunden tre ens, mere eller mindre slidte stempler (fig. 55), som angiver, at det er såkaldt engelsk tin; desuden initialerne IA og årstal 1724. 3) (Fig. 28) købt 1895 hos kandestøber L(orentz) Buntzen, Landemærket 9, København, sammen med kanden.⁵⁷ Af tin, tv. 34,5 cm. Under bunden stemplet: »L. Buntzen«.

†*Dåbsfad*. 1757 fik kandestøber Søren Petersen ved Broemølle Hus betaling for et døbefad.⁵⁸ 1847 blev dåbsfadet, der var revnet, sendt til reparation i Holbæk.¹³

Dåbskande (fig. 29), anskaffet 1895 (jfr. fad nr. 3),⁵⁹ af tin, 25 cm høj. Identisk med kanderne i Hørve og Vallekilde (Ods hrd.), dog mangler

Fig. 27-28. Dåbsfad af tin. 27. Nr. 2, fra 1700'nes anden fjerdedel. 28. Nr. 3, købt 1895 hos kandestøber Lorentz Buntzen, København, sammen med dåbskanden fig. 29 (s. 2433). NE fot. 1984. - 27-28. *Pewter baptismal dishes*. 27. No. 2, from the second quarter of the 18th century. 28. No. 3, bought in 1895 from pewterer Lorentz Buntzen, Copenhagen, together with the baptismal ewer fig. 29.

Fig. 29. Dåbskande af tin købt sammen med dåbsfad nr. 3 (s. 2433). NE fot. 1984. - *Pewter baptismal ewer purchased at the same time as baptismal dish no. 3.*

korset på låget. Under bunden stempel som det tilhørende dåbsfad, nr. 3.

Korbuekrucifiks (fig. 30a-b), o. 1450-1500. Den ca. 160 cm høje figur hænger på samtidigt kors-træ i strakte arme og med hovedet bøjet mod højre skulder, hvor en tyk hårlok falder ned, mens det i venstre side er strøget om bag øret og hænger ned bag skulderen. Også fuldskægget falder i brede, bølgede lokker omkring den smalle, lukkede mund. Den meget åbne, løst påsatte tornekrone kan tænkes at være fornyet. Øjnene er halvt åbne. Midjen er markant indsnævret og lårene angivet over det stærkt foldede lændeklæde. Ribbenene er markeret som streger, men vunden er næppe at se; detaljeret udformet navle. Knæene er bøjede, fødderne

overlagte med højre øverst og kraftigt modelerede hudfolder omkring naglen.

Figuren er i sin udformning beslægtet med en gruppe, hvortil bl.a. hører Højby (s. 2163 med fig. 60), uden nødvendigvis at være udført af samme mester.

Det i forhold til figuren spinkle korstræ, hvis lodrette stamme ganske dækkes af figuren, har krabbeblade langs kanterne og for enderne firpasfelter, af hvilke det øvre er fornyet ved restaurering i årene 1946-50 (sml. fig. 49). I kors-skæringen glorieskive og derover skriftbånd.

Før sidste istandsættelse stod krucifikset afrenset, blot var tornekronen forgyldt og kors-træet sortmalet. Nu fremtræder Kristusfiguren med ligfarve, håret er mørkt, tornekronen for-

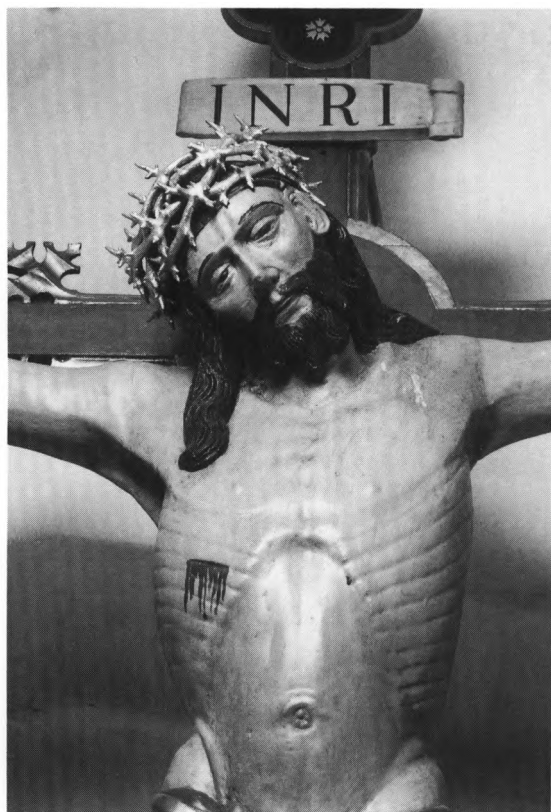

Fig. 30a-b. Korbuekrucifiks fra o. 1450-1500 på samtidigt korstræ, hvis øvre firpasfelt er fornyet, sml. fig. 49. a. Helhed. b. Detalje (s. 2434). NE fot. 1980. - a-b. Chancel-arch crucifix from c. 1450-1500 mounted on a contemporary cross, the upper end renewed, cf. fig. 49. a. In its entirety. b. Detail.

gyldt ligesom lændeklædet, der har rødt for; korstræet er blå med gyldne kanter og i felterne evangelistnavnene med gyldne versaler. På skriftbåndet er malet: »Inri« med sorte versaler. Ophængt foran korbuen.

Prædikestol (fig. 31), med reliefskårne årstal 1596 og i et senere tilføjet felt ved vinduet 1654, da himlen antagelig også er udført. Af den oprindelige stol er bevaret fire fag, som hviler på yngre bærestolpe. Opgang fra 1948-50.

I opbygning og udformning svarer stolen til den i Vig (s. 2228, fig. 36), dog er der søjler og ikke hermer på hjørnerne. Årstallene indgår i to postamentfelters kartouchelignende dekoration, som er udformet efter et usædvanligt skema og muligvis kan skyldes en senere rekonstruktion.

På hjørnefremspringenes sider sidder rudebøsser. De slanke storfelter udfyldes af arkader med spinkle slyngbånd på pilastre og bueslag; under bueslagets muslingeskal ses varieret bladværk begyndende og endende i menneske- eller dyrehoved, eller blot volut. Fagene adskilles af smalfelter indrammet af profilliste; foran står korintisk søjle med akantusbladskede forneden (fig. 32). Gesimsen har nu glatte hjørnefremspring over søjlerne; felterne rummer englehoved.

Det supplerende fag, fra 1654, er udført i overensstemmelse med de ældre, dog mangler bladværk under bueslaget og englehoved i gesimsfeltet. Himlen, som måske bør henføres til samme tid, er ottesidet, men afpasset efter anbringelsen ved en hvælpvillie. Undersiden deles af profillister i fire felter omkring rektangulært midtfelt, hvorunder due. Såvel top- som hængestykker mangler. Det er tænkeligt, at tilføjel-

Fig. 31. Prædikestol fra 1500'ernes slutning (s. 2435), NE fot. 1980. - Pulpit from the close of the 16th century.

Fig. 32. Prædikestolsfelter, sml. fig. 31 (s. 2435). NE fot. 1984. - *Panels of pulpit, cf. fig. 31.*

Fig. 33. Herskabsstol fra 1582, i syd. På gavlene lensmanden Henrik Vinds fædre og mødre (Sandberg) våbener (s. 2438). NE fot. 1984. - *Manorial pew to the south 1582. On the bench-ends paternal and maternal (Sandberg) coats of arms of Henrik Vind.*

serne skal sættes i forbindelse med en ændret opstilling, sml. f.eks. den beslægtede stol i Vig (s. 2228) eller Tuse (s. 610).

Den plumpe underbaldakin hviler på ottekantet søjle, muligvis fra 1827, da et nyt fundament burde opføres. Opgangspanelet fra 1948-50, med tre glatte felter, afløste udsvejfede balustre, muligvis fra 1835, da et rækværk ved prædikestolen burde kasseres.¹³

1759 faldt prædikestolen ned, hvorefter murermeister Mathias Nielsen i Vindekilde atter satte den op.⁶⁰

Ved undersøgelse 1946, da stolen var egetræsmalet, konstateredes spor af ældre, ikke nærmere oplyste farver. Den står nu afrenset med forgyldning på enkeltheder; dog er himlen blågrøn med røde, grønne og forgyldte lister på undersiden (sml. indskrift bag på altertavlen). I den gennemløbende gesimsfrise er med gyldne versaler på sort bund malet: »Clama necesses qvasi tvba eaxalta ... Es. 58«.

Opstillet ved skibets sydvæg mellem hvælpille og vindue i andet fag.

Stolestader (fig. 34 og 37). To gavle er jævnlaldrende med herskabsstolene fra 1582 og har

Fig. 34. Stolegavle i syd jævaldrende med herskabsstolene fra 1582 (s. 2436). NE fot. 1984. - *Bench-ends, south, contemporary with the manorial pews from 1582.*

sandsynligvis hørt til disse (s.d.); resten er formentlig yngre, tilkommet i flere omgange, men udformet delvis i overensstemmelse med ældre stole.

Nordsidens har kannelerede pilastre på højt fodstykke med fladsnit og trekantgavl hvorpå toptinder. Sydsidens kannelerede pilastre bærer bueslag med slyngbånd; over glat frise og tand-snitliste trekantgavl som i nord, dog med liggende volut mellem toptinderne.

På fotografi fra 1896 ses flåger med glat fylding for alle stole, 1911 ønskedes de fjernet, dog

skulle udskårne døre anbringes foran de fire øverste stolestader.¹⁴ Anmodningen er kun delvis efterkommet; således har anden dør såvel i nord som i syd en glat, rektangulær fylding, mens nordsidens tredje er forsynet med relief-versaler i fordybet felt: »Denne stol hør til prestegaarden 1647» (sml. skriftestol?) og i et særligt lille felt nummeret 85. Fjerde låge har nu spidsbuet arkade over omløbende ramme. Sydsidens tredje, jævaldrende låge har arkadefelt, der hviler på kannelerede pilastre og har muslingeskal i rundbuefeltet; derover ses primitivt

Fig. 35a-c. Detaljer af stolestader, sml. fig. 33-34 og 37. a-b. Hoveder i herskabsstolenes topstykker, c. Indskåret ornament på indersiden af stolegavl. *Details of bench-ends. a-b. Woman's and man's head in the terminal of bench-ends. c. Back of the bench-end with ornament.*

bruskværk i fladsnit. Sydsidens fjerde låge svarer til den anden i både nord og syd. Rygpanelerne er gamle, dog næppe samtidige.

Som afslutning på nordrækkens østblok ved indgangen til kapellet sidder et oprindeligt *panel* (fig. 38) med indskårne geometriske figurer i felterne. Tilsvarende ses på et panel tilskrevet Harmen snedkers værksted, i Sæby kirkes sakristi, hvor det står sammen med et signeret af samme snedker (jfr. s. 925, fig. 39).

Herskabsstole (fig. 33, sml. 34, 37), fra 1582, indrettet i de østligste stolestader. Reliefskåren versalindskrift på den side af forpanelerne, der vender ind mod de to østligste stole, oplyser: »Denne stol hører tel Dracs?holm slødt anno 1582« (fig. 36). I sydsiden markeres tilhørsforholdet yderligere af Henrik Vinds fædrene og mødrene (Sandberg) våbener (han var lensmand på Dragsholm 1578-87) på gavlene. Alle fire gavle indrammes af kannelerede halvøjler og afdækkes af trekantgavl dannet af profillister og forsynet med tre riflede toptinder hvorimellem

Fig. 36. Panel med reliefskåret årstal 1582 i herskabsstol hørende til Dragsholm (s. 2438). NE fot. 1984. - *Panel with the date 1582 carved in relief on a manorial pew belonging to Dragsholm Manor.*

Fig. 37. Stolegavle i nord jævaldrende med herskabsstolene fra 1582 (s. 2436). NE fot. 1984. - *Bench-ends, north, contemporary with the manorial pews from 1582.*

stående volut. Den vestligste af de to nordre gavle har ligesom den efterfølgende og sydrækens tre østligste i gavltreanten et kvinde- eller mandshoved i højt relief (fig. 35a-b) nøje svarende til de hoveder, som kendes fra prædikestolene i Tuse, Rørvig og Nørre Asminderup samt fra adskillige af egnens alterbordsforsider, jfr. eksempelvis den signerede i kirken på Sejerø.⁶¹ På indersiden af disse gavle er foroven indskåret et liljeagtigt ornament (fig. 35c) kendt fra stolene i Undløse, Søndersted og Egebjerg (s. 384, 412 og 2309, fig. 38). De to østligste, samtidige låger er ensdannet med to fyldinger, den nedre glat, den øvre med symmetrisk ud-

formede reliefskæringer omkring halvfigur. På sydsidens tredje gavl ses medaljon hvori hoved, derover en krone og nedenunder de vanlige karakteristiske blade.

Under ovennævnte indskrift på de forreste paneler er der fyldinger med foldeværk nøje svarende til det, der er kendetegnende for Harmen snedkers værksted, jfr. signeret ↑panel i Sæby (s. 926, fig. 40) og panel på nordsiden af alterbordet i Svinninge (s. 717, fig. 7).

Stolegavlene er rustfarvede med beige pilastre, bueslag og topstykke, pilastrenes kannelurer mørkere. Lågerne fremtræder beigefarvede med mørkere fyldinger, enkelte lister forgyldte

Fig. 38. Stolestadepanel fra 1500'ernes sidste fjerdedel, henført til Harmen snedkers værksted (s. 2438). NE fot. 1991. - Panel of pew, last quarter of the 16th century, attributed to Harmen the Carpenter's workshop.

ligesom herskabsstolenes versalindskrift. Panelet med fladsnit har rustbrune felter og forgyldte profillister udenom.

I nordkapellet står lange *bænke* med gavle som nordre stolerække i skibet, undtagen én, der svarer til sydsidens, dvs. med arkader, hvis bue-slag smykkes af slyngbånd. Til gengæld er de to vestligste gavle i sydrækken udformet som nordrækkens.

(†)Skriftestol? med reliefskåret årstal 1647. To panelstykker (fig. 39a-b), hvoraf det ene er op-hængt på nordvæggen i kirken (nu over nord-døren, tidligere i tårnrummet), mens det andet befinder sig i Odsherreds Museum, kan opfattes som rester af en skriftestol, sml. Asnæs (fig. 22) eller Besser på Samsø; de kan dog også tænkes at have været del af en herskabsstol eller at have siddet over et (kor)panel som f. eks. i Husaby (Västergötland, Sverige).⁶² Bagklædningen med timeglasformet bemaling må da være tilføjet senere. I frisen på det panel, der er i kirken, og som med rammer måler 54x128 cm, ses dateringen og med reliefskårne versaler: »Ewen: Willmsen: Corgil: anno 1647«. ⁶³ Det er malet olivengrønt i to nuancer, pilastrene gråhvide, bogstaverne røde. Panelet i museet, som har to

hængsler i den ene side, der synes at være savet igennem, er rødmalet og baggrunden blå og sort.

Degnestol (fig. 40a-b), med reliefskåret årstal 1556; kun den forreste del med pult og to gavle er bevaret. Den hører til en især i Frederiksborg amt velkendt type med halvrundt afsluttede gavle, hvorunder halvrosen og længere nede rektangulært felt med foldeværk. På den indvendige side er tilsvarende halvrosen, hvori lille felt med årstallet. På den modstående gavl ses også halvrosen, her med lille blad forneden i midten. Forpanelet har tre felter; af disse er det midterste smalleste og består af låge med hjerteformet *læseblæk* og oprindelig, snoet *dørring*, indtil et *†*skab. Derunder lavere, glat felt. Foroven er fire liggende rektangelfelter med varieret foldeværk.

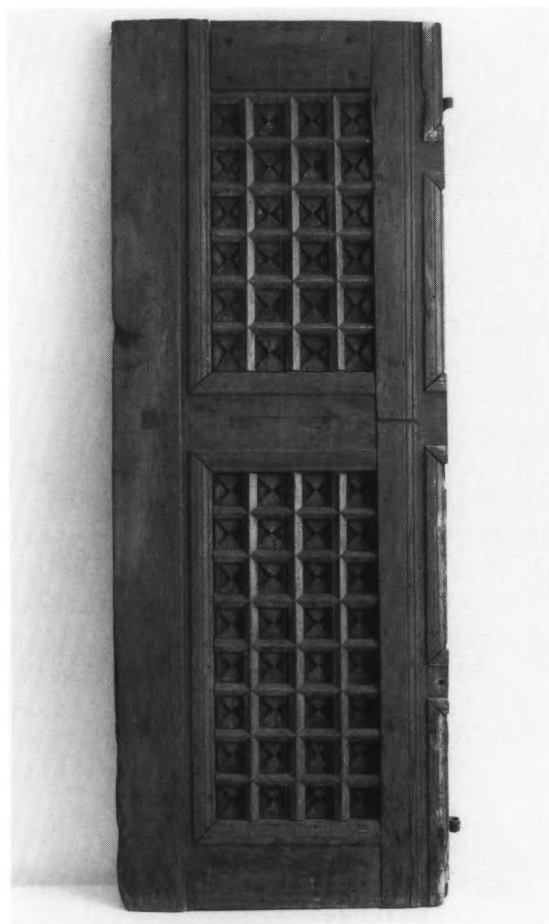

Fig. 39a. Del af *skriftestol?, sml. fig. 39b (s. 2440). I Odsherreds Museum. NE fot. 1990. - Part of *confessional?, cf. fig. 39b.

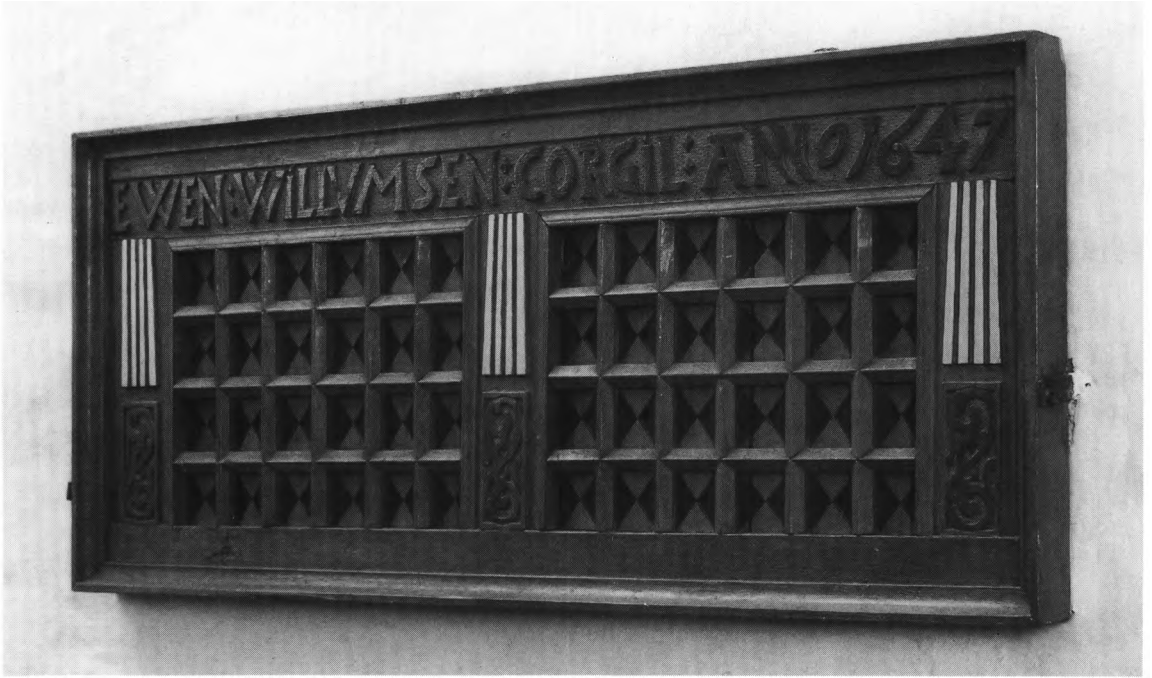

Fig. 39b. (†)Skriftstol? med reliefskåret årstal 1647, sml. fig. 39a (s. 2440). NE fot. 1980. - (†)Confessional? with carved 1647, cf. fig. 39a.

Stolen fremtrådte afrenset indtil 1948-50, da den stafferedes i overensstemmelse med stolestaderne. 1918 stod pulten ved søndre korbuevange op ad sydrækkens herskabsstole med gavle mod øst og vest (sml. fig. 49); siden 1950 står den vest for indgangsdøren, forrest i nordre stolestaderække.

Pengebøsse (sml. fig. 6), 1900'rne, af messing, mindende om, men ikke identisk med den ofte anvendte type, der er udført efter tegning af Martin Nyrop. Ved døren i nordkapellet. På fotografier fra 1896 og 1918 ses en *†pengebøsse*, af metal, klokkeformet, antagelig en af de bøsser, der 1910 ønskedes malet.¹⁴

†Pengetavler. 1814 var alle tre ombæringstavler de fattige til bedste uanstændige.⁴⁸ En pengetavle fra o. 1700, af eg, med forskellig finer, på rygbrættet i form af en pyramide, halvt af iben-træ halvt palisander foruden lyst træ. Lå 1918 i degnestolen.

Fig. 40a. Degnestol med reliefskåret årstal 1556 på gavlens inderside (s. 2440). NE fot. 1980. - Parish clerk's pew with the date 1556 carved in relief cf. fig. 40b.

Fig. 40b. Detalje af degnestol fra 1556, sml. fig. 40a (s. 2440). NE fot. 1980. - Detail of the parish clerk's pew. Back of the bench-end, cf. fig. 40a.

†*Spyttekummer*. 1906 ønskede synet en spytekumme i hver stol på mandssiden.¹⁴

Dørfløje. 1) (Fig. 41) middelalderlig,⁶⁴ nu 215 cm høj og ca. 110 bred, bestående af to brede og en smallere planke holdt sammen af to vandrette revler og for den smalles vedkommende med ialt fem yngre jernbånd. Forneden en nyere tilføjelse. Den oprindelige yderside er rigt smykket med jernbeslag, som deler døren i fire lave rektangulære felter, to foroven og to forneden omkring et næsten kvadratisk i midten. Dette domineres af to diagonalbånd splittet op i en-

derne, sml. Vallekilde (Ods hrd.). Det gælder også de to vandrette bånd, der tillige er gangjern, nu dog ude af funktion. I to af de fremkomne trekantede felter ses krokodillelignende drage eller lindorm (sml. sagn), desuden livstræer og palmetter. Samme ornamentes ses i de øvre og nedre felter, i sidstnævnte måske snarest liljer. Langs kanterne jernbånd, det nedre fornyet. Yngre *dørring*, muligvis fra 1500'rne, og nyere låseblok. 1918 brunmalet og lakeret. Nu lys olivengrøn på begge sider. I våbenhuset, ved skibets norddør.

De øvrige døre er nyere. 1) Indgangsdøren, fra o. 1950 er en fløjddør, der fremtræder lakeret. 2) Døren mellem våbenhus og skib har seks høje, smalle fyldinger fordelt med tre forneden og tre foroven. Mørkolivengrøn. 3) Mellem kor og sakristi sidder en dørfløj, som er glat på begge sider. Mørkolivengrøn. 4-7) Tårndøren, døren til nordkapellet og til kælderen derunder samt til sakristiet står alle ferniserede.

Orgel, 1962, med ti stemmer, to manualer og pedal, bygget af Th. Frobenius & Co., Kgs. Lyngby. Disposition: Hovedværk: Rørfløjte 8', Principal 4', Oktav 2', Mixtur III. Positiv: Gedakt 8', Rørfløjte 4', Spidsfløjte 2', Quint 1 1/3'. Pedal: Subbas 16', Gedakt 8'. Tegnet af Georg Palludan i samarbejde med orgelbyggeriet. Enkel facade med fem pibefelter. I vest.

†*Orgel*, 1905, med fem stemmer, bygget af I. Starup, København. Disposition: Bordun 16 Fod, Principal 8 Fod, Gedakt 8 Fod, Viola di Gamba 8 Fod, Octav 4 Fod. To kollektiver. Mechanisk aktion, sløjfevindlade.⁶⁵ Uindrammet pibefacade med tre tårne og to felter, hvilende på et bemalet fyldingspanel. På podium i tårnrummet, med sydvendt spillebord.

Salmenummertavler, o. 1950, grå, i enkle, profilerede, olivengrønne rammer med forgyldt liste. Selve pladerne er lysegrå og har søm til numre af metal. På en af tavlerne er med sorte versaler malet: »Daab« og »Nadver«.

†*Salmenummertavler* (sml. fig. 49). 1870 ønskede synet nye tavler af en passende form og svarende til stolens maling, samt indrettet med indskudsnumre. Næste år var manglen ikke afhjulpen, men kirkeejeren havde erklæret sig vil-

Fig. 41. Middelalderlig dørføj, mellem våbenhus og skib (s. 2442). NE fot. 1980. - *Medieval door, between the porch and nave.*

lig til at ombytte nummertavlerne med nye med påmalingen: »Før Prædiken« og »Efter Prædiken«, alt af passende dimensioner, men han vægrede sig ved deres indretning til indskuds-

numre, hvilket ministeriet gav ham ret i.⁶⁶ På ældre fotografier ses tavlerne, der havde nygotiserende udskæringer foroven og 1896 hvidmalet antikvainskrift: »Før Prædiken« og »Efter Præ-

Fig. 42-43. Malerier fra 1662 (s. 2444). 42. Bønnen i Getsemane, med påskriften Maren Lauritsdatter. 43. Korsfæstelsen med påskriften Vallentin Hansen Wendtz. NE fot. 1980. - 42-43. Paintings from 1662. 42. The Garden of Gethsemane, with the inscription Maren Lauritsdatter. 43. The Crucifixion, with the inscription Vallentin Hansen Wendtz.

diken«, 1906 indrettedes de til påhængning af løse tal, og 1910 fornyedes malingen og alene: »Efter Prædiken« opmaledes i fraktur.¹⁴

Præsterækketavle, i nyere tid malet på epitafium nr. 3.

To malerier (fig. 42-43), fra 1662, hver 89x88 cm, malet på træ, forestiller henholdsvis Kristus i Getsemane og Korsfæstelsen (efter maleri af Rubens fra 1620). På førstnævnte er med versaler malet: »Maren Lauridt(s eller z) daatter anno 1662« og på det andet: »Vallentin Hanssen Würdtzel anno 1662«. Farveholdningen rummer rige kontraster, især i Getsemanebilledet, hvor forgrunden er mørk, mens englen er fremstillet i en hvid sky foran den næsten sorte træstamme. Kristus bærer rød kappe over lilla kjortel, apostolens dragter er røde, hvide og gule. På billedet af Korsfæstelsen fremtræder de tre korstræer mørke mod en grå himmel og lys teglstensfarvet arkitektur i baggrunden til højre. Jordsmonnet er grønligt og hestene henholdsvis sort og gulbrun. Allerede i midten af 1700'rne⁵⁴ hang de to malerier ligesom i dag på vestvæggen i nordkapellet.

Belysning. En ny smedjernskrone i nordkapellet. I øvrigt elektriske pærer i hvælvenes top.

På ældre postkort ses ↑petroleumshængelamper.

Kirkeskib, o. 1907, firemastet bark, »Birgitte«, model af norsk bark, bygget af fisker Jens Christian Jensen, Holbæk. Hang oprindelig i Sømandshjemmet der, delvis ødelagt under besættelsen, 1950-51 istandsat af bygmesteren og skænket kirken af forhenværende portør Jens Peder Pedersen, Fårevejle.⁶⁷ Ophængt 1951 mellem tredje og fjerde fag i skibet.

*Ligbåre, 1700'rne, af eg med bundbrædder af fyr, 279 cm lang og 64,5 bred. Benene har en enkel profilering, tværsprosserne er tungede. Sortmalet. I Odsherreds museum (inv. nr. 339).

†*Tårn*. 1661 anskaffedes en ny aksel i forbindelse med værkets istandsættelse, fordi det var ganske af lave.¹⁶ Ifølge visitatsberetning 1741 stod det nyistandsatte ur, da kirkeejeren ikke ville betale for at få det trukket op.⁶⁸ O. 1755 siges det at være i temmelig god stand. På en ↑urskive inde i kirken sås årstallet 1646 endnu 1809; tidligere havde der været en lille ↑*klokke*, som sejerværkshammeren slog på i kirken (sml. Årby s. 1487).⁵⁴ Et ur er sidst omtalt 1831, da det betegnedes som et godt ur.¹³

Klokke, »Støbt af B. Løw & Søn, København 1894«¹⁴ ifølge indskrift med reliefversaler under

blad bort. Tvm. 86,5 cm. På legemet er gentaget indskriften fra den omstøbte klokke: »Verbvm domini manet in æternvm støbt 1627«. Op-hængt i slyngebom.

†*Klokker.* 1) 1585, støbt af Gerhard van Mer-velt. Indskrift på latin: »Verbum domini manet in æternum. Gerhardus van Mer ville me fecit. 1585«. ⁶⁹ Klokken senere skæbne kendes ikke; det kan muligvis være den, der ifølge lokal med-delelse blev solgt til Vor Frue kirke i København før 1816. ⁷⁰ I overensstemmelse hermed bemær-kes ved synene 1830 og 1839, at kirken kun har én klokke; omtalen 1837 af klokkerne i flertal beror formentlig på en skrivfejl. ¹³

2) 1627, støbt af Felix Fuchs, tv. 34 1/5 tomme. Om halsen mellem blad borter indskrift på tysk: »Avs den Fevwer bin ich geflossen Felix Fvchs hat mich gegossen. Anno 1627«. 1889 nedtaget med henblik på omstøbning til den ek-sisterende klokke.

Klokkestol, formodentlig fra 1884, da stole-værket ved klokken skulle efterses og afstives. ¹⁴ Til én klokke, med dobbelte skråstivere.

GRAVMINDER

Middelalderlige grave. I Nationalmuseet opbeva-res en række opmålinger og fotografier af tre middelalderlige grave på kirkegården. Gravene er utvivlsomt identiske med dem, der ifølge en håndskreven notits ⁷¹ blev fundet langs skibets sydmur 1949 i forbindelse med de store istand-sættelsesarbejder 1948-50. Den ene grav havde let krumme sider og var muret op i tre skifter af kantrejste mursten. De to andre lå oven på hin-anden. Den nederste var trapezformet med sær-skilt hovedleje, muret i to skifter af mursten, de nedre rejst på kanten, de øvre lagt på fladen, og dækket af tre kampestensflager. Begravelsen ovenover bestod udelukkende af sådanne kam-pestensflager og kløvede brokker, lagt på høj-kant i rektangulær form og med to tilsvarende dæksten.

Epitafier. 1) (Fig. 44) o. 1600, med sekundær indskrift. Af træ, 188x130 cm, med storfelt, vin-ger og topstykke, men nu uden hængestykke. Storfeltets skrifttavle indrammes af arkade med

Fig. 44. Epitafium nr. 1, fra o. 1600, sekundært an-vendt o. 1758 for sognepræst Niels Heining, †1766, hans hustru B. M. Foss, †1763, og deres søn Hans Christian Heining, †1758 (s. 2445). Roland Hansen fot. 1950. - Wall monument no. 1, c. 1600, reused c. 1758 for the vicar Niels Heining, †1766, his wife B. M. Foss, †1763, and their son Hans Christian Heining, †1758.

kassetteværk på pilastre og bueslag og har i sviklerne englehoveder, nu med malet ansigt. Til siderne kannelerede toskanske søjler med be-slagværkssmykkede prydbælter, hvilende på postament med tandsnit og konsoller. Vingerne er dekoreret med beslagværk samt frugt- og blomstermotiver, foroven afsluttet med rovfug-lehoved, forneden med kløer. Over forkrøppet arkitrav og glat frise kraftigt profileret kronliste med æggestav, hvorpå topstykket, der er sam-mensat af beslagværksprydet felt under trekant-gavl med æggestav. På hver side af topstykket står en lille piedestal med tandsnitsgesims og drejede spir; tre lignende tinder kroner trekant-gavlen, men har mistet deres spir eller kugler.

Ved en omfattende restaurering 1948 afdæk-kedes flere farvelag, hvoraf den oprindelige staf-

Fig. 45. Epitafium nr. 2, fra 1709 over ridefoged og birkedommer Christen Pedersen Poder, †1683, hans to hustruer og tre børnebørn (s. 2446). NE fot. 1980.
- Wall monument no. 2, 1709, marking the grave of bailiff and district judge Christen Pedersen Poder, †1683, his two wives and three grandchildren.

fering på kridtgrund lå meget løs eller allerede var afskallet. Kun to indskrifter med forgyldte versaler på sort bund, henholdsvis på frisen over storfeltet og på postamentfrisen, kunne fremdrages: »Waag og beed, thi Tiiden gaar, thenck strax, dv west ey naar«, og »Thend som bewarer Israel, hand soever icke, oc hand sofnis ey heller. Ps. 121 (. 4).«

I 1700'rne, utvivlsomt ved epitafiets genannvendelse o. 1758, er tavlen blevet opmalet og skriftfeltet forsynet med en indskrift med forgyldt kursiv på sort bund over den i kirkens »præstebegravelse« (jfr. s. 2452) hvilende Niels Heining, *1681, akademikus 1702, residerende kapellan til Sorø 1710, sognepræst til Reerslef 1726, provst i Løve herred 1730, forflyttet til Ruds Wedbye 1733, kaldet til Faareile (!) og

Draxholm 1737. Gift 1712 med jomfru B. M. Foss (†1763, 69 år), moder til seks børn, tre sønner og tre døtre: Niels Foss H., sognepræst til Gladsax. etc., Hans Chris(tian) H., conf.suc. efter sin faders død, †1758 og ligger i denne præstebegravelse, Nicolai Georg H., købmand i Kiøbenhavn, Sophie Kirs(tine?), gift med provst Læsse (Læssøe), †1747, Friderica Hei., †1747 som jomfru, Esther Hei., lever, jomfru. Provst Heining døde <1766> i sin alders 1□ år. »Symbol et Text. Furiebr. Psalm 16, vers 5.6.« Teksten, der henvises til, er anført med gul kursiv på den vandrette flade af postamentets kronliste: »I Herren e... mig er Loden tilfalder paa de deyligste Steder.«

Siden er også 1700'ernes staffing blevet overmalet, hovedsagelig med sort samt med hvid og gul farve på flere profiler og snitværksdele. Teksten i indskriftfeltet blev gentaget med gul fraktur på sort bund, og i samme farver maledes med versaler nye indskrifter på storfeltets frise og postamentfrisen: »Nomini Jehovæ honor« og »Nostra Jehova hæreditas«.

Ved restaureringen 1948 blev den yngste staffing fjernet og den sekundære indskrift samt de oprindelige sentenser i friserne fremdraget. Tandsnit, æggestave og arkadens kasetteværk blev holdt i rødt, sølv og blå, ligesom vingerne, der desuden har brunmalede blade. Søjlerne prydbælter står røde, gule, brune og forgyldte, mens søjleskafterne er blåmarmorerede. Gesimserne og de små piedestaler er malet brune med hvid marmorering, og spirene derpå er røde, blå og forgyldte. Samtidig med den farvemæssige restaurering udbedredes mangler i snedkerarbejdet, bortset fra sviklernes englehoveder, der var brækket af og afløstes af malede ansigter omgivet af vinger i sølv og guld.

Epitafiet har nok oprindelig hængt på en væg i kapellet, hvorunder »præstebegravelsen« lå, men 1874 var det på tårnummets sydvæg, hvorfra det 1948 flyttedes til sin nuværende plads på skibets nordvæg, tredje fag.

2) (Fig. 45). Med malet årstal 1709. Over den i kirkens kapel (jfr. s. 2452, nr. 1) nedsatte Christen Pedersen Poder, født i Jylland, skriver på Draxholm fra 1650 til 1658, siden ridefoged

Fig. 46. Epitafium nr. 4, fra 1730, over Peder Nielsen, †1728 (s. 2448). NE fot. 1984. - Wall monument no. 4, 1730, for Peder Nielsen, †1728.

sammesteds og birkedommer til Draxholms søndre birketing, †1683 i Windekilde i hans alders 63. år. Udi samme begravelse er nedsat den salige mands hustruer, barnefødt i Kiøbenhavn, Iohanne Ivers Daater From, †1657 i Windekilde i hendes alders 42. år, og Maren Iens Daater, †1677 i Windekilde i hendes alders 40. år. Siden er nedsat tre af den salige mands børnebørn, barnefødt i Windekilde, Christian Clausen Byssing, †1690 på Wounserup i hans alders 5. år, Chatharina Claus Daater Byssing, †1695 i Egebjerg i hendes alders 2. år, Hans Clausen Byssing, †1704 i Kiøbenhavn i hans alders 17. år, efter at han samme år havde deponeret og var indskreven udi det hæderlige studenter tal (Åb. 14, 13).

Trætavle, af lind eller poppel, ca. 225x141 cm, bestående af høj rektangulært indskriftfelt flankeret af toskanske pilastre og på ydersiderne viltet, gennembrudt akantusløv. Foroven en brudt trekantgavl med lige sider og afrundet toppunkt, hvori timeglas. Gavlen er smykket med akantusblade og kronen af flammevase. Forneden et massivt, profileret postament med selvstændigt skåret kranium og knogle på hængkonsol med frugtklase. Flankerende ranker eller lignende er gået tabt.

Stafferingen er holdt i sort og hvidt, og indskriften står med gul fraktur på sort bund. Den er en opmaling af en oprindelig forgyldt indskrift, men blev bibeholdt ved restaureringen 1948, hvor man endvidere fremdrog marmorering på pilastre og gesims, fjernede et sort farvelag fra akantusløvet, supplerede manglende snitværk samt udbedrede tavlen.

Epitafiet, som endnu 1829 befandt sig i kirkens kapel,⁷² blev, formentlig 1855, flyttet til skibets nordvæg, tredje fag, øst for nr. 3, og førtes efter restaureringen 1948 tilbage til kapellet, på østvæggen, syd for nr. 3.

3) O. 1709. Anvendt som *præsterækketavle* i nyere tid, oprindelig beregnet som epitafium, formentlig over en slægtning til Christen Pedersen Poder, idet udformningen er næsten identisk med nr. 2. Indskriftfeltet blev aldrig fyldt ud, men i stedet benyttet til en fortegnelse over »Sognepræster i Faarevejle efter Reformatio-

nen«, tidligere anført med gulmalet fraktur på sort bund, nu erstattet af en ny indsat tavle med tilsvarende versaler. Epitafiet hang på skibets nordvæg (jfr. s. 2425 og fig. 13), antagelig til 1948, da det sammen med nr. 2 flyttedes til kapellets østvæg.

4) (Fig. 46) med indskåret 1730. Over Peder Nielsen, gift med Maren Claus Dater, †1728 i sin alders 36. år (Visd. 4, 14). Bekostet af enken.

Fyrretræ med detaljer i lind, ca. 230x150 cm, udformet som en højoval indskrifttavle omkranset af svunget reliefskåret akantusløv samt guirlander og knækkede bånd i regence-stil. Den øvre del flankeres af to englebørn og kronen af flammevase. Forneden afsluttes epitafiet af et stort volut- og akantusprydet hængestykke, hvorpå et lille fladovalt felt med indskrift om bekostning og giver, indfattet i kartouche. På postamentets gesims hviler udskåret kranium (til venstre) og timeglas. Indskrifterne står med forgyldt kursiv på sort bund og er oprindelige som det meste af den øvrige staffing: forgyldt bladværk og blåmalede bånd på rød bund, kødfarve på engle og på vase blå med forgyldte flammer. Bemalingen blev udbedret ved restaureringen 1948, hvor også store dele af ødelagt snitværk blev suppleret, især på englene. Epitafiets karakteristiske regence-motiver har givet anledning til at knytte det til billedskæreren Jørgen Arentsøn Slaches værksted i Horsens.⁷³ 1874 på sin nuværende plads på skibets nordvæg, første fag.

Gravsten. 1) (Fig. 47) romansk, af granit, ca. 163x73 cm, svagt trapezformet med afrundet underkant. Midt på stenen er ved fordybet kontur markeret et cirkelkors med lang stamme, stående på lille fod eller »Golgathahøj«. Langs kanten groft hugget hulkel.⁷⁴ Opdaget 1912, indmuret nederst i østforlængelsens nordmur. Renset for kalk 1930 og siden indmuret i våbenhusets østvæg, nord for nr. 2.

2) (Fig. 48) romansk, af granit, ca. 180x58 cm, smykket af et korset kors i højt relief og med svagt hulede skråkanter.⁷⁵ Placering som foregående, syd for denne.

3) O. 1745. H[e]lvi Mas Datter, *1683 i Faarevele Byg (sic!), †17. marts 1745 sammesteds i

hendes alders 62 år. Rødlig trapezformet kalksten, ca. 151x84-77 cm, revnet på tværs. Indskrift med fordybede versaler. Foroven bømærke og i hjørnerne reliefhuggede tulipaner af en type, der genfindes på mange sjællandske gravsten, jfr. f.eks. Kirke Eskilstrup (s. 319 med note 45). På kirkegården, øst for koret.

†*Zytphen-Adelers kapel*. Medlemmer af Adeler-slægten på Dragsholm blev allerede fra midten af 1700'rne bisat i Fårevejle kirke. Således konferensråd Christian Lente von Adeler 1757, 58 år gammel, ligesom kammerjunker Adeler »liden Juncker Søn« hensattes i kirken 1763, 8 måneder gammel. Baron Conrad Wilhelm Adeler blev bisat i »Draxholms Kirke« 1785, 46 år gammel, men hermed kan lige så vel menes kapellet på Dragsholm, der udmærket kunne an-

vendes til bisættelser, selvom der så vidt vides ingen begravelser fandt sted.⁷⁶ Ind til branden 1807 havde Adelerne deres faste begravelsessted i Vor Frue kirke i København. Først o. 1832 blev der indrettet et egentligt begravelseskapel for slægten i Fårevejle kirke, nemlig i sakristiet.⁷⁷ Allerede 1855 valgte man dog at genetablere sakristiet og flytte familiebegravelsen til tilbygningen på skibets nordside. Den blev tilmuret mod skibet til et selvstændigt gravkapel, hvorved menigheden blev »befriet fra trækken fra lemmene« i de derværende to murede begravelser i gulvet (ndf., nr. 1 og 2).¹⁵ Disse blev i stedet inddraget som del af familiebegavelsen.

I kapellet henstod derefter en voksende mængde *†kister* indtil 1939,⁷⁸ da der blev givet tilladelse til at rydde det for at give plads til »Jar-

Fig. 47-48. Romanske gravsten nr. 1 og 2 (s. 2448). NE fot. 1980. - 47-48. Romanesque tombstones nos. 1 and 2.

len af Bothwell« (ndf.). Kisterne blev 1941 nedsat på et gravsted østligt på kirkegården med deres †*kisteplader*, af hvilke tre dog er bevaret på Nationalmuseet. I selve kapellet var 1918 følgende †kister:

1) O. 1816. Geheimekonferensråd, overpræsident baron Frederik Adeler, storkors af Dannebrog og Dannebrogsmænd, *25. juli 1764, gift

1. juli 1786 med komtesse Berthe Moltke (jfr. nr. 3), †23. marts 1816. Kiste med gavle på lågets fire overkanter. *Kistepladen af bly, ca. 46x30 cm, er udformet som en delvis oprullet pergamentrulle med bort af parallelle tværstriber og fordybninger (Joh. 15, 14). Indskrift med fordybet skriveskrift. Siden 1973 i Nationalmuseet (inv. nr. D 38/1973).

2) O. 1825. Hermann Løvenskiold, ridder af Dannebrogordenens 4. klasse, kammerherre og deputeret i Det danske Kancelli samt assessor i Højesteret (forhen amtmænd i Holbechs amt), *24. jan 1783, gift 8. okt. 1813 med Sophie Hedvig baronesse af Adeler (jfr. nr. 4), †24. nov. 1825 i Montpellier i Frankrig. Sortmalet kiste med højt, hvælvet låg smykket af perle- og rundstav. *Kisteplade af bly, ca. 40x29 cm, udformet som nr. 1 (Rom. 8, 18). Indskrift med fordybet skriveskrift. Siden 1973 i Nationalmuseet (inv. nr. D 39/1973).

3) O. 1846. Geheimekonferensrådene baronesse Bertha Adeler, født komtesse af Moltke, *16. nov. 1768, ægtede 1. juli 1786 baron Frederik Adeler (jfr. nr. 1), †2. maj 1846. Sortmalet kiste, som nr. 1. *Kisteplade af messing, ca. 37x32 cm, udformet som en kraftigt S-svungen pergamentrulle med oprullede ender. Omkring indskriften med fordybet skriveskrift (navn med versaler) en bladranke og foroven et indgraveret kors med palmeblad (Matt. 25, 34). Siden 1973 i Nationalmuseet (inv. nr. D37/1973).

4) O. 1859. Sophie Hedvig Løvenskjold, født baronesse Adeler, *15. jan. 1795, †2. april 1859. Kasseformet kiste, hvis låg for enderne var oprullet i volutter og på siderne smykket af Adeler og Løvenskjolds våbener.

5) O. 1875. Berta Henriette Frederikke lensbaronesse af Zytphen-Adeler, *20. juli 1814, gift 6. jan. 1836, †9. juni 1875. Bred egetræsmalet

kiste med montre, hvori forsølvet *egeløv skrans med forgyldt inskription: Fra Baroniet Adelerborg. I Odsherreds Museum (inv. nr. F 1310x4).

6) O. 1876. Anna Charlotte Hedvig baronesse af Zytphen-Adeler, stiftsdame i Valløe, hofdame hos kronprinsesse Louise, *2. nov. 1837 i København, †5. juli 1876 i Wien. Høj, hvidlakeret kiste med to små sølvskjolde.

7) O. 1878. Georg Frederik (Otto) lensbaron af Zytphen-Adeler, *10. maj 1810, †10. april 1878. Kiste ganske som nr. 5 med montre, hvori forsølvet * *egel øv skrans*. Fra Adelerborgs Beboere ifølge forgyldt indskrift. Desuden skjold, kors og to sammenbundne egekviste af sølv med datoen 18. april 1878. I Odsherreds Museum (inv. nr. F 1310x3).

8) O. 1881. Charlotte de Falsen baronesse af Zytphen-Adeler, *11. okt. 1880, †2. maj 1881. Barnekiste.

9) O. 1898. Otto de Falsen baron af Zytphen-Adeler, *20. aug. 1876, †9. jan. 1898.

10) O. 1908. Kammerherre lensbaron (F)ederik (H)erman (C)hristian de Falsen Zytphen-Adeler, *10. febr. 1840, †1. april 1908. Egetræsmalet kiste, hvorpå tre sølvkranse og en bøgkvist.

11) O. 1915. Gerhard Christoffer baron Zytphen-Adeler, arkivar i Udenrigsministeriet, *31. aug. 1851, †8. juli 1915. Brunmalet kiste med sølvskjold.

De to murede begravelser i kapellet (ndf.) blev i en vis udstrækning også anvendt til familiebegavelsen som supplerende gravkældre. I begge befandt sig 1918 en større samling af de ældre kister tillige med i hvert fald to yngre i den nordlige kælder:

1) 1800'ernes første halvdel. Marmorerede metallåg i empirestil med udsmykning af forgyldte løvehoveder, guirlander, krans og bånd.

2) O. 1850. Anna Amalie Luise baronesse af Zytphen-Adeler, *19. marts 1850, †16. april 1850. Sortmalet barnekiste på løvfødder og med højt låg, hvorpå en skjoldformet tavle. 1874 stod kisten oppe i selve kapellet.

†*Eftermiddelalderlige begravelser*. Kirken er ualmindelig grundigt eftersøgt, hvad angår begravelsessteder, hvilket ikke mindst skyldes for-

Fig. 49. Triumfvæggen med begravelsesdekoration i korbuen. M. Mackeprang fot. 1918. - *Decoration of the chancel arch on the occasion of a funeral.*

Fig. 50. »Jarlen af Bothwell«. Hovedet af mumien som det så ud 1858, sml. fig. 51 (s. 2454). 1862. - »The Earl of Bothwell«. Drawing of the mummified head 1858. Published in 1862, cf. fig. 51.

modningen om, at Jarlen af Bothwell (ndf.) er blevet begravet her. En omfattende guldundersøgelse 1939 påviste, at der ud over de mange forventelige jordfæstebegravelser fra især middelalderen var ialt tre murede begravelse i kirken (sml. fig. 4). De kunne alle henføres til 1600'ernes anden halvdel og var udformede som simple firkantede skakter, oprindelig med trælemme over. Men i hvert fald nr. 3 kan meget vel have afløst en ældre begravelse på samme sted. Således blev en statsfange på Dragsholm, Isak Pedersen (Maaneskjold), 1632 nedsat i en allerede eksisterende grav, der blev brudt op og igen tilmuret.⁷⁹ I 1660'ernes begyndelse blev en muret grav repareret.¹⁶ Samtlige *†kister* i begravelse blev fjernet 1941 og nedsat på et gravsted i kirkegårdens østende, markeret med en mindesten.⁸⁰ De følgende år forsvandt ethvert spor af begravelse nr. 1 og 2 ved udgravningen til en krypt for »Jarlen af Bothwells« kiste.

1) Før 1657. I kapellets nordre del med gulvflade på ca. 423x182 cm, af små gule Flensborgsten og belyst ved en smal, retkantet glug i nordsiden. Tilhørende Christen Pedersen Poder for et legat på 100 rdl. til kirken. Begravelsen

rummede (jfr. epitafium nr. 2) Poder selv (†1683), hustruerne Johanne Iversdatter From (†1657) og Maren Jensdatter (†1677) og børnebørnene Christian Clausen Byssing (†1690), Catharina Clausdatter (†1695) og student Hans Clausen Byssing (†1704). Tillige Niels Pedersen Grønbech (†1745)⁸¹ samt en jomfru Sechmann fra Dragsholm⁸². Ved 1700'ernes midte fortælles, at sidstnævnte, som ifølge sagnet skulle have danset sig ihjel, endnu var ganske hel og lige så rød og hvid, som da hun levede, skønt hun vel var begravet for 80-100 år siden.⁸³ Gravkældereren blev 1855 inddraget til den Adlerske familiebegravelse i kapellet (ovf.), men de ældre *†kister* blev dog stående. 1918 sås ud over de nyere kister bl.a. en bred kiste med svagt hvælvet låg, prydet med to håndtag samt beslag med volutter og spidse blade, to kister med karnisprofileret låg og midtfylding og en lille sortmalet barnekiste. Ved undersøgelsen 1939 udskiltes en såkaldt »Danserindekiste« og »Studentens kiste«, den ene uden låg på yderkisten med jernhanke og -beslag samt lågfragment med jernblikbeslag i form af Jesumonogram og timeglas over dødningshoved, den anden kun en inderkiste samt lågfragment med en ornamentramme med årstallet »1704«.

2) Før 1688. I kapellets sydlige del med gulvflade på ca. 213x212-220 cm, bygget af munkestensbrokker og med lille trækul af Flensborgsten ind mod nr. 1. Den såkaldte »præstebegravelse«, bekostet af provst Christen Nielsen Schreem (†1699) for ham og hans hustru (død o. 1688) og endvidere rummende det ulykkeligt omkomne barnebarn Christen, søn af sognepræst Jacob Dahl. Siden (jfr. epitafium nr. 1) anvendt af sognepræsten Niels Heining (†1766) og hustru B. M. Foss (†1763), deres søn Hans Christian Heining (†1758) og dennes lille søn Christian Ludvig (†1755).⁸⁴ 1765 blev også præstehustruen Margrethe Elizabeth Hiort nedsat i begravelsen, 37 år gammel.⁷⁶ Som nr. 1 inddraget til den Adlerske familiebegravelse i kapellet 1855 (ovf.). 1918 nævnes stadig en del sammensunkne *†kister* samt en kiste med karnisprofileret låg med midtfylding. 1938 blev iagttaget seks *†kister* i to lag, heriblandt to umalede fyrrekister.

3) 1696. På den fornemme plads umiddelbart vest for korbuen og derfor meget tænkeligt anlagt oven på en ældre begravelse. Udfyldte næsten hele skibets bredde med grundfladen 522x233 cm, af røde mursten og med smiget lysåbning mod syd, lukket med en senere halvstens mur, i hvilken der er udsparet et korsformet glughul. Bekostet for 50 rdl. af provst Christen Nielsen Schreem, hans søn sognepræsten Jacob Christensen Dahl (†1718) og birkedommeren til Dragsholm Claus Byssing (†1725) efter tilladelse fra kirkedirektørerne 1696.⁸⁵ Provst Schreem blev som angivet begravet i »præstebevælsen« (nr. 2) tillige med et barnebarn, mens Jacob Dahl og Claus Byssing må have anvendt den nye begravelse. Tre af sidstnævntes børn blev dog indsat hos svigerfaderen Christen Pedersen Poder (nr. 1). 1874 sås omkring en halv snes til dels sammenfaldne $\ddagger$ kister uden indskrifter i begravelsen.

»Jarlen af Bothwell«. James Hepburn, jarl af Bothwell og den skotske dronning Maria Sturarts tredje mand, blev som dansk statsfange interneret på Dragsholm Slot 1573 og døde siden sammesteds. Traditionen for, at han skulle være blevet begravet i Fårevejle kirke, kan spores tilbage til Eiler Brockenhuus' kalenderoptegnelser

i en udgave af Poul Ebers kalendarium fra 1582.⁸⁶ Under 14. april 1578 er noteret, at den skotske greve døde på Dragsholm og blev »begravet y samme Kircke«. At der hermed menes Fårevejle, fremgår af den foregående notits om den skotske kaptajn John Clarks død på samme dato tre år tidligere og hans begravelse i Fårevejle. De kildekritiske problemer ved kalendariet er forlængst blevet fremhævet, ikke mindst hvad angår dets antegnelser om begivenheder før dets anskaffelse 1584,⁸⁷ og der er ved sammenligning med andre kilder, herunder regnskabet over slottets udgifter til sine fanger samt ved teknisk analyse af skriften blevet godtgjort, at James Hepburn snarere døde i efteråret 1575.⁸⁸ Det forhindrer dog ikke, at oplysningen om begravelsesstedet er rigtig. I Peder Hansen Resens Frederik II. s kronike fra 1680, der baserer sig på C. C. Lyschanders omtrent 60 år ældre manuskript, gentages, atter under året 1578, at den skotske greve »Botuell« ved »samme Tid« døde i sit langvarige fængsel på Dragsholm »oc bleff begravet udi Faareveile«.⁸⁹ Derefter træffes den spektakulære oplysning ikke igen, ej heller i præsteindberetningerne, indtil en samtidig afskrift af Brockenhuus' kalendarium i et udsnit indeholdende notitsen om den skotske greve

Fig. 51. »Jarlen af Bothwell« som han forefandtes i sin kiste 1858 (s. 2454). Gengivet i Illustreret Tidende 2. febr. 1862. - Drawing of »The Earl of Bothwell« when his coffin was opened in 1858. Published in 1862.

blev trykt 1787 og 1824 genudgivet for en større offentlighed.⁹⁰ 1832 fulgte J. H. Larsens beskrivelse, hvor man for første gang også møder formodningen om, at Hepburns lig og kiste ligefrem skulle være bevaret i kirken stadigvæk.⁹¹ Stedet angives som gravkapellet, hvormed synes ment det da nyindrettede begravelsessted for Adeler-slægten i sakristiet (ovf.) snarere end de murede begravelser i nordkapellet.

Derimod var det i den nordre af disse (ovf., nr. 1), at man 1858 besigtigede den kiste med det mumificerede lig, der siden er blevet opfattet som »Jarlen af Bothwell«, men man vidste da, at den var blevet anbragt på dette sted for få år siden. Det er formodentlig sket i forbindelse med flytningen af den Adellerske familiegravelse fra sakristiet til nordkapellet 1855, jfr. også en henvisning i den bevarede korrespondance o. 1861 til »den fløj, hvori kisten forhen stod«.

Undersøgelsen 1858 blev foretaget af arkæologen, professor J. J. A. Worsaae og anatomen, professor Ib Ibsen, på initiativ af den engelske legationspræst R. S. Ellis i den hensigt at afprøve forlydenderne om, at den angivne kiste skulle rumme Jarlen af Bothwell.⁹² Konklusionen var positiv og hvilede dels på respekten for en mundtlig tradition, dels på iagttagelser af selve det mumificerede lig, der var klædt i velbevarede ligklæder bestående af fint lærred, pyntet med sorte papirrosetter, med silkemanchetter og et hovedtøj af hvidt lærred foret med grønlig silke. Huden og et kort, rødligt hår med grå stænk var bevaret, og hovedet, der lå løst, udviste ifølge Ibsen et umiskendeligt »skotsk præg« (fig. 50-51). Højden var 170-75 cm, og alderen blev anslået til et halvhundrede år.

Undersøgelsens vurdering af, at der var »aldeles intet til hinder« for Bothwell-hypotesen blev anfægtet af V. Boye 1886,⁹³ og allerede 1874 udtrykte J. B. Løffler sig skeptisk i en indberetning til museet, grundet kistens friskt udseende fyrretræ. I den modsatte retning trak anatomen, professor F. C. C. Hansens sammenligning 1915 af de påfaldende ligheder mellem det mumificerede hoved og et malet portræt af jarlen. Billedet er dog uheldigvis ikke autentisk, men tidligst fra o. 1600.⁹⁴

På foranstaltning af »Berlingske Tidende« blev der i efteråret 1938 foretaget en omfattende undersøgelse ved viceskoleinspektør A. Birch, dr. K. Roholm og museumsinspektør C. A. Jensen.⁹⁵ De eneste tre af kirkens mumificerede lig, der kunne tænkes at være jarlens, blev eksamineret, blandt andet med røntgenfotografering. Et af dem kunne med rimelig sikkerhed fastslås at være student Büssings (ovf.), et andet (mumie II) blev foreslået som jarlens, mens det tredje (mumie I), der hidtil var udpeget som jarlens, mentes at være ridefoged Christen Pedersen Poder (ovf.). De to sidste antagelser viste sig uholdbare, da anatomen, professor H. Hou-Jensen på Nationalmuseets foranledning året efter påviste, at mumie II var en kvinde, og at mumie I ikke kunne være så gammel, som Poder var ved sin død, nemlig 63 år.

Hou-Jensens betænkning fra 1939 konkluderede derimod, at den eneste af samtlige de skelletter og mumier, der nu var blevet draget frem af kirkens begravelser, og som kunne opfylde fordringerne med hensyn til køn, alder, højde, mulig fysiognomi og spor af personlig historie - netop var det hidtil udpegede lig. I særdeleshed hovedets asymmetriske træk, abnorme tandstilling og høje overlæbe viste sig ved en rekonstruktion over en gipsafstøbning at være påfaldende overensstemmende med et denne gang autentisk miniatureportræt af jarlen.

Den anatomiske betænkningens bekræftende eller ihvertfald ikke afkræftende resultater blev ledsaget af en mere skeptisk betænkning fra direktøren for Nationalmuseet, Poul Nørlund, med inddragelse af nye undersøgelser af kirkens gravkældre, den udpegede ligkiste og ligdragten. Ingen af de eksisterende kældre var gamle nok til at være oprindeligt begravelsessted, men det er selvfølgelig tænkeligt, at der har været benyttet en ældre begravelse (jfr. ovf.). Muligheden for, at kisten skulle have stået fremme i en åben begravelse, forekom derimod helt utænkelig, dels på grund af 1500'ernes gravskik, dels fordi mumificeringen netop måtte skyldes opbevaringen i en lukket kælder.

Den sammensinkede fyrrekiste, udvendig sortmalet, indvendig betrukket med hvidt lær-

red, kunne tænkes at være en inderkiste, hvilke man ikke kender meget til. Dens simple kasseform synes mere almindelig i 1500'rne end senere, men det tilhørende(?) tresidede låg, som endnu eksisterede 1858, var næppe ældre end midten af 1600'rne, ligesom nogle bærereb fastsømmet på oversiden af kistens bund ikke kendes fra kister ældre end o. 1700. Igen foreligger dog selvfølgelig den tænkelige mulighed, at liget kan være flyttet til en ny kiste, og Hou-Jensen anså dette for en mulig forklaring på hovedets adskillelse fra kroppen.

Selve ligdragten var 1939 langt ringere bevaret end ved de første undersøgelser. En tilhørende sløjfe af smalt, sort silkebånd var dukket op og under selve dragten havde der vist sig lange, strikkede uldstrømper, oprindelig vistnok hvide. Det simple udstyr forekom svært at datere til før o. 1700, igen uden at nogen endelig afgørelse var mulig.

Nørlunds konklusion var, at den overvejende sandsynlighed, selv med inddragelse af Hou-Jensens betænkning, talte for, at traditionen om, at kirken har bevaret »Jarlen af Bothwells« lig, måtte betvivles. Men så længe, der overhovedet bestod nogen mulighed for, at det mumificerede lig *kunne* være jarlens, og der ikke forelå nogle endelige og afgørende beviser for det modsatte, mente han ikke at ville tage ansvaret for en fjernelse og nedgravning af kisten.

Dér har sagen stort set stået siden. En række undersøgelser 1956 af plantemateriale i kisten, og igen af tænder, kranium og tekstiler, kunne ikke bringe afgørende nyt. En nyere analyse af ligklædernes vævning foretaget 1975-76 synes dog at sandsynliggøre en datering til slutningen af 1500'rne.⁹⁶

Den megen opmærksomhed om den formodede »Jarl af Bothwell« har skabt stor uro om det udpegede, mumificerede lig. Som påpeget har det ikke været muligt at fastslå præcis, hvor det var, kisten havde befundet sig, før man o. 1855 foretog den - ofte oversete - omplacering til nordkappellets nordre gravkælder (begravelse nr. 1). Dens talrige flytninger siden er derimod veldokumenterede. Kort efter undersøgelsen 1858 flyttede man kisten til begravelsen i skibets

Fig. 52. »Jarlen af Bothwell« i sin kiste (s. 2456). LL fot. 1955. - »The Earl of Bothwell« in his coffin.

gang, neden for koret (jfr. begravelse nr. 3), hvorfor man også 1874 kunne konstatere, at den var »blandt de senest nedsatte«. 1889 satte man den ned i en ny poleret yderkiste af egetræ med glaslåg i hovedenden og ønskede ved den lejlighed de øvrige kister i begravelsen fjernet. I stedet kom kisten til at stå i et afskilt rum sammesteds og blev de kommende årtier fremvist for turister på en måde, der i stigende grad vakte anstød. En klage 1936 beskrev ligets usømmelige tilstand og den måde, hvorpå »Bothwell bliver skubbet ud og ind, så det ryger«.

Ved undersøgelserne de følgende år kunne man konstatere de udbredte skader siden 1858, bl.a. var ligdragten ødelagt og håret forsvundet. 1939 godkendtes et forslag til indretning af en særskilt krypt til »Jarlen« under nordkapellet, hvilket indebar fjernelse af kisterne i Zytphen-Adelers kapel og nedlæggelse af de to murede begravelser (ovf.). Grundet krigen skete flytningen af kisten og indvielsen af den nye hvælvede krypt med udvendig adgang dog først 1949.

Den nye placering førte hurtigt til en meget påfaldende forringelse af mumiens bevaringstilstand på grund af for høj fugtighed i det betonstøbte rum. Efter en række utilstrækkelige præpareringsforsøg blev liget og kisten 1955 bragt til konservering på Nationalmuseet og året efter opstillet i krypten (fig. 52) indesluttet i en lufttæt kiste af rustfrit stål med glaslåg (låget fra den ældre yderkiste blev samtidig ophængt på kryptens østvæg). 1975-76 restaureredes kisten igen, hvorefter den og »Jarlen« forsvandt for offentligheden ved indpakning i en tillodet, lufttæt zinkkiste placeret i en ny lukket egetræskiste, udført i stil fra o. 1600 og placeret på podiet i krypten. Et skrin af moseg til gæstebogen blev opstillet i rummet 1952, 1977 fulgte en tavle med historiske oplysninger og 1980 en tavle med James Hepburns våben, skænket af The Heraldry Society of Scotland.

Kirkegårdsmonumenter 1) O. 1810. Palemon Hjort, sognepræst i 42 år for Faareveile og Draxholms menigheder, *1725, †1810 i sin alders 85. år, gift 175(?)7 med Margrethe Elisabeth Heining (jfr. begravelse nr. 2), som levede i 4. ? år og var moder til en søn, 1765 i andet ægte-

skab med Karen Mørck, med hvem han levede i 45 år og blev fader til to døtre og en søn, hvoraf en datter omfavner faderen i evigheden. Kalkstensplade, 186x128 cm, med temmelig udslidte, fordybede versaler og i hjørnerne dobbelte rosetter af hvid marmor (to mangler). 1918 i kirkegårdens nordvesthjørne, knækket midt over, nu mellem våbenhus og kapel.

2) O. 1814. Otto lens Palludan, forpagter på [Dr]agsholm, [e]xam.jur, *8. juli 1759 i Kalundborg, †2. marts 1814. Sandstensstele, 120 cm høj, sammensat af tre dele med indskrifter i nu svært læselige, fordybede versaler: et topstykke med trekantet afslutning og gravvers, et mellemled med navnet samt en høj, rektangulær sokkel med øvrige data og smykket af lille, cirkulær niche, hvori en urne af marmor. Nederst nedgravet fodstykke. På kirkegården, øst for opgangen til våbenhuset.

Mellem sakristi og kapel er bevaret et *støbejernsgitter*, men på ældre fotografier (jfr. fig. 10) ses adskillige *†*gitre af både støbe- og smedejern, især talrige øst for koret.

KILDER OG HENVISNINGER

L.A. Pastoratsarkivet. Fårevejle pastorat. Fårevejle kirkes rgsk. 1645-72. - *Godsarkiver.* Adellersborg. Kirkerne vedk. 1719-1924. - Kirke- og skoler gsk. 1895-1905. - *Ved embedet.* Synsprot. 1862-1926/1963-(84). - Se i øvrigt arkivalier for Holbæk amt i almindelighed s. 50.

NM2. Præsteindberetning til Oldsagskommissionen 1809. Indberetninger ved J. B. Løffler 1874 (bygning, inventar og gravminder), cirkulære til biskopperne 1890, P. H. Rosen 1894 (klokke), Eigil Rothe 1914 (kalkmalerier), M. Mackeprang 1918 (inventar), usign. udat. (gravminder), Poul Nørlund 1918 (bygning), Chr. Axel Jensen 1938 (gravkapel), Aage Roussell 1939 (kister), C. G. Schultz 1939 (gravkældre, »Jarlen af Bothwells« kiste og sydkapel?), H. Hou-Jensen 1939 (»Jarlen af Bothwell«), Poul Nørlund 1939 (»Jarlen af Bothwell«), N. J. Termansen 1946 (inventar og epitafier), Tage E. Christiansen 1948 (romanske gravsten), Erik Moltke og Vibeke Michelsen 1948 (romanske gravsten), Egmont Lind 1949 og 1952 (kalkmaleri), Mogens Larsen 1974 (alterbordsforside og maleri), Morten Aaman Sørensen 1978 (teglovn), J. Balslev Jørgensen, P. O. Pedersen, Bent Fredskild, Margrethe Hald 1956 og Else Østergaard 1975 (»Jarlen af Bothwell«), Ole Dufour 1978

(alterbordsforside), Hugo Johannsen 1980 (bygning), Marie-Louise Jørgensen 1980 (inventar), Ulla Kjær 1980 (gravminder), Mogens Larsen 1981 og 1985 (alterbordsforside), Ole Dufour 1985 (alterbordsforside og epitafium), Jens Johansen 1986 (alterbordsforside), Ebbe Nyborg 1990 (hoved fra $\dagger$ altertavle?). Knud Prange har været konsulent vedrørende våbener. - Bygningsbeskrivelse og kalkmalerier ved Mogens Vedsø, inventar ved Marie-Louise Jørgensen og gravminder ved Lars Grambye. Redaktionen afsluttet 1992.

Tegninger. NM2. Akvarel af kirken set fra nord ved J. B. Løffler 1875. - Opmåling af dørfløj ved Andr. Fussing 1893. - Opmåling af stolestade ved Andr. Fussing 1895. - Opmåling af dørfløj ved Mogens Clemmensen 1908. - Plan ved C. G. Schultz 1929. - Plan af gravkældre ved C. G. Schultz 1939. - Tegninger af »Jarlen af Bothwells« kiste ved Knud Holm 1975. - Teglovn ved Morten Aaman Sørensen 1978. - Syd- og østfacade samt tagværk i tårn ved Rolf Graae 1983. - Ligkapel og kirkegårdslåge ved Rolf Graae 1988. - *LA. Godsarkiver.* Adellersborg. Kirkerne vedk. 1719-1924. Kirkegårdskort ved A. Weitemeyer 1924. - *Odsherreds Museum.* Akvarel signeret H. L. Johansen 1846 forestillende Asnæs og Fårevejle kirker.

Notebøger. NM2. C. G. Schultz LXXXII, 11. - C. G. Schultz LXVII, 18-29.

Litteratur. J. J. Worsaae: Bothwell's Grav i Faareveile Kirke, i *Illustreret Tidende* 2. febr. 1862, s. 145-48. - Hvor er Jarlen af Bothwell?, tillæg til *Berlingske Tidende* søndag den 6. november 1938. - Jarlen af Bothwell, i *Alle Tiders Odsherred* 1985, *Odsherreds Museum* (red. Kirsten Strandgaard).

¹ Roskildebispens jordebog s. 62f. og 161.

² Dragsholm slotskapel, Fårevejle sogn (Ods hrd.).

³ Landebogen s. 139.

⁴ KancBrevb. 13. okt. 1580.

⁵ Småredsels var en ydelse af småkreaturer, fjerkræ, æg og lignende.

⁶ Jfr. KancBrevb. 6. nov. 1621: Hr. Jacob [Jensen] berettede, at bønderne i tre småbyer i Dragsholm len søgte hans sognekirke og betjentes af ham som sognepræst og sjælesørger og af ingen anden, men dog oppebar en anden præst den store tiende af disse tre små byer, skønt han ikke gjorde beboerne nogen tjeneste. Dr. Hans Reisener anmodedes om snarest at erklære sig til Kancelliet, om denne anden præst i N [Vallekilde] ikke havde sin nødtørftige underholdning foruden tienden af de nævnte tre byer, så den, som rimeligt, kunne henlægges til Fårevejle sognepræsten, der forsørgede beboerne med gudstjeneste.

⁷ RA. DaKanc. A28. 1630-1702. Fortegnelse og div. dok. vedr. kirker og sognekald.

⁸ Kronens Skøder II, 398.

⁹ Kronens Skøder III, 221.

¹⁰ RA. DaKanc. A30. 1809. Fortegnelser over kirker og disses ejere.

¹¹ Lars Andersen: *Folkesagn og Folketro i Ods Herred*, 1918, s. 7, jfr. også indb. fra 1700'ernes midte, ifølge hvilken kirken skal være bygget kort før reformationen af en frue i Ris. (NM2. Håndskrftsaml. Indb. vedr. Sjælland til Thurah og Hoffman 1755 og 1773, II). Endvidere Gorm Benzon: *Gamle danske døre*, 1979, der s. 22 i forbindelse med sin omtale af den middelalderlige dørfløj gengiver flere sagn om kirken.

¹² Holbæk Amtstidende, 6/9 1916.

¹³ LA. Skippinge og Ods hrd.s provsti 1824-36, 1831-1844, 1844-61, 1862-75. Synsforretningsprot.

¹⁴ Ved embedet. Synsprot. 1862-1926 og 1963-(84).

¹⁵ LA. Godsarkiver. Adellersborg. Kirkerne vedk. 1719-1924.

¹⁶ LA. Pastoratsarkivet. Fårevejle pastorat. Fårevejle kirkes rgsk. 1645-72.

¹⁷ En omtale af ligkappellets indgangsdør 1880 gælder formentlig kirkens nordre begravelseskapel, og dette kan også være tilfældet med en tagreparation 1896. Jfr. note 14 og 42.

¹⁸ Jour. nr. 355/78. Ovn er opmuret af munkesten, der måler 27-28x12,5-13x8,5 cm. Tegldimensionerne udviser ikke entydig overensstemmelse med nogen af de i kirken forekommende.

¹⁹ Ovn nævnes af Birgit Als Hansen og Morten Aaman Sørensen: *Bistrup Teglværk*, i *Hikuin* 6, Højbjerg 1980, s. 242-43 og typen er desuden beskrevet af Birgit Als Hansen: *Middelalderlige teglovne*, i *Bygningsarkæologiske Studier* 1985, s. 7f.

²⁰ Sml. Højby, Vig og Nørre Asmindrup, s. 2124, 2207 og 2245.

²¹ Begge vinduer går fri af de senere indbyggede hvælvs skjoldbuer og er sandsynligvis tilmurede senere end disses indbygning.

²² Stenstørrelse: 27x13,5x8,5-9 cm.

²³ Stenstørrelse: 26-28 (29,5)x7x8-8,5 cm.

²⁴ Efter 1896, jfr. fot. ved P. Hauberg.

²⁵ Stenstørrelse: 26-27x12-13x8,5-9 cm.

²⁶ En lignende anvendelse af trappeblændinger kendes f.eks. fra Jorløse kirkes tårn, hvis ældste dele dateres til o. 1400, jfr. s. 1966-67 med yderligere henvisninger.

²⁷ Svigtende fundering har forårsaget en markant hældning af sydturen. For at udligne den deraf fremkomne skævhed i tagfoden er gesimsens fremspring indskrænket.

²⁸ Stenstørrelse: 25,5-27,5x11,5x9-9,5 cm.

²⁹ Hvælvene har en række, nu tilmurede, rektangulære spygater, jfr. note 24.

³⁰ Stenstørrelse: 27,5x12-12,5x8,5-9 cm.

³¹ Hvidtekalk på korets overmure antyder, at der kan være forløbet nogen tid inden hvælvens indbygning, omend der ikke registreres spor af noget fladt træloft.

³² Døren har muligvis eksisteret 1833, jfr. note 14.

³³ Tårnets hvælv, kvartstensribber med stormstige-trin, øst- og vestmurens trappefrise samt de nu forsvundne flædblandingsgavle (fig. 1) antyder en tilknytning til andre byggerier i amtet. F.eks. Kundby, Svinninge, Stigs Bjergby og Grevinge, s. 626, 714, 757 og 2329.

³⁴ Stenstørrelse: 27-27,5x13,5-14x8,5-9,5 cm.

³⁵ J. H. Larsens omtale 1832 af et kapel på kirkens sydside må bero på en forveksling med nordkapellet. Larsen: Holbæk, I, s. 115.

³⁶ Note 16. Kapellets gulv omlægges nævnte år.

³⁷ Omtales ikke i kirkens bevarede regnskaber 1645-72 (note 16). Jfr. Poul Nørlunds betænkning vedrørende Jarlen af Bothwell, 3. juli 1939.

³⁸ Stenstørrelse henholdsvis: 27,5-28x13,5x8,5-9,5 cm og 24x11,5x5,5 cm.

³⁹ Formentlig foretaget 1955 ved indsættelse af glas-maleri, s. d.

⁴⁰ Døren kan være ældre, idet en trappe til kapellet af tilhugne sten nævnes 1833, sandsynligvis gælder omtalen dog sakristiet, mens dette fungerede som gravkapel. Jfr. note 13.

⁴¹ Sml. f.eks. Holmstrup s. 1816.

⁴² LA. Godsarkiver. Adelsborg. Kirke- og skolerusk. 1895-1905.

⁴³ Danske Kalkmalerier 1275-1375, red. Ulla Hastrup, 1989, s. 14 og 59.

⁴⁴ Sigvard Mahler Dam: Esbern Snares våben i Sorø og et Hvide-våben i Fårevejle kirke, i Heraldisk Tidskrift, 6, nr. 60, 1989, s. 484-85; Niels M. Saxtorph: Danmarks Kalkmalerier, 1986, s. 92 og Eva Louise Lillie: Kalkmalede våbenskjolde, i Fra Sankt Olav til Martin Luther, red. Martin Blindheim, Oslo 1975, s. 142.

⁴⁵ Jfr. Lyngby og Tulstrup, DK. Århus, s. 1620 og 3692 samt note 37.

⁴⁶ Kristus i mandorla i tredje fags østkappe vil da være anbragt over den oprindelige korbue.

⁴⁷ Mette Brandt: Mulier mala - Smørkærningsfremstillinger i dansk sengotisk kalkmaleri, i Bild och betydelse, red. Louise Lillie og Mogens Thøgersen, Åbo 1976, s. 55-62; Ebbe Nyborg: Fanden på væggen, Århus 1978, s. 38f.

⁴⁸ LA. Holbæk amtsprovsti. 1808-24.

⁴⁹ Jfr. gravsten nr. 88, DK. Ribe s. 629, fig. 464.

⁵⁰ Altertavlen i Spijellerup fra 1630-40 har på gesimsens hjørner to små kors med henholdsvis kobberslangen og Kristus (DK. Præstø s. 498). Storingerne på altertavlen i Rødby fra 1610-20 (DK. Maribo s. 162) har på midten to kvadratiske felter med ejendommelige relieffer af døden, til venstre sammen med kvinde med overflødighedshorn, til højre med en dreng og en olding. På tavlen i Kallehave (DK. Præstø s. 952, fig. 5) ses mod nord en pelikan med to unger, mod syd en nøgen, vinget kvinde stående i

skyer med pokal i den ene, slange i den anden hånd.

⁵¹ Note 13. Det var antagelig den maling, som 1880 ønskedes fjernet og tavlen ferniseret, hvilket ikke var sket det følgende år (note 14).

⁵² Laurits Grün: Danske Guld- og Sølvsmedes Stempler og Mærker indtil 1943, 1943, s. 86.

⁵³ Nævnte år skulle Futteralet til hjemmeberettelses-tøjet repareres eller fornys (note 14).

⁵⁴ LA. Sjællands provsti. Ods herred. 1615-1808. Bog over Ods herred.

⁵⁵ Sml. H. F. Rørdam: Arild Hvittfeldt og Præsten i Faarevejle, i KirkehistSaml. 4. rk. VI, 60-71.

⁵⁶ Variant C som eksempelvis Grevinge, jfr. Mackeprang: Døbefonte s. 4-5.

⁵⁷ Note 42. Allerede 1893 ønskede synet et nyt dåbsfad, helst af bronze eller messing anskaffet og en ny dåbskande af engelsk tin, nikkel eller aluminium (note 14). J.L.B. fik borgerskab i Kbh. 1874, jfr. Poul Halkjær Kristensen: Danske tinmærker ved Holger Rasmussen, 1983. Om ham se endvidere Flemming Steen Nielsen: Buntzens kandestøberi. Blade af historien om et forsvundet håndværk, i Danmarks tekniske museum. Årbog 1986, s. 5-31.

⁵⁸ Oplysningen stammer fra Anton Birch, der henviser til LA. Godsarkiver. Adelsborg. 1896-1904. Kirke- og skolerusk.

⁵⁹ Note 57. Allerede 1878 ønskede synet en kande til døbefonten anskaffet (note 14).

⁶⁰ Oplysning fra Anton Birch, der henviser til LA. Godsarkiver. Adelsborg. 1719-1924. Kirkerne vedkommende.

⁶¹ S. 610, fig. 30-32, s. 2076, fig. 25-26 og s. 2268, fig. 38-39. Sejler alterbordsforside er beskrevet s. 2020 med henvisninger i note 52 til det i Hørve (Ods hrd.) og det signerede panel i Sæby.

⁶² Jfr. Adolf Svahn: Husaby, Skara 1985. På fig. 8, som viser det indre, ses lignende gitterværk med kvadratiske felter at indgå i korgitteret. Det samme er tilfældet på Gammelkøgegårds pulpitur i Køge (DK. Kbh. Amt s. 223, fig. 65).

⁶³ Ifølge Anton Birchs efterladte notater og artikeludkast (1941, s. IV), som opbevares i Nationalmuseet, skænkede ridefogden, Ewert Willumsen 1647 en udskåret skriftestol, som siden fjernedes, men et stykke opsattes i tårnhvælvingen. Døren til stolen blev senere fundet i en svinesti og anbragtes i Fårevejle Museum (nu del af Odsherreds Museum).

⁶⁴ Litt.: M. Mackeprang: Fyenske jærnbundne Kirkedøre fra Middelalderen, i ÅrbOldkHist. 1943, s. 4 med fig. 5 og Lennart Karlsson: Medieval Ironwork in Sweden vol 1, 1988, s. 129 med fig. 48.

⁶⁵ Erhversarkivet, Århus, I. Starup & Søns arkiv. Det oprindelige projekt med fire stemmer blev udvidet på foranledning af orgelkonsulent, professor Johan Henrik Nebelong, der 1904 afgav følgende erklæring: »Et Orgel, hvori der fattes en 16 Fods Stemme, er i

Fig. 53. Detalje af epitafium nr. 4, sml. fig. 46 (s. 2448). NE fot. 1980. - *Detail of wall monument no. 4, cf. fig. 46.*

Virkeligheden ikke noget Orgel, idet den egentlige Orgelkarakter der giver Koralen Alvor og Værdighed i saa Tilfælde fuldstændig mangler».

⁶⁶ RA. Kultusmin. 1. Dep. 1848-1916. Journalsager.

⁶⁷ Jfr. Henningsen: Kirkeskibe Holbæk.

⁶⁸ RA. DaKanc. Generalkirkekollegiet. 11. 1738-91. Indsendte visitatsberetninger.

⁶⁹ Note 54. Ved sammenligning med den nuværende klokkes gengivelse af indskriften på den omstøbtes fremgår, at der er sket nogle forvekslinger ved gengivelse af indskrifterne. Fejlen gentages i DaAtlas VI, 206.

⁷⁰ Så vidt det fremgår af notat ved Chr. Axel Jensen 1919, stammer oplysningen om salget fra Lars Møller, Vallekilde. Imellem Vor Frue kirkes klokker omtales ingen fra 1585, men der nævnes (DK. Kbh. By s. 189) blandt inventaret efter 1807 en klokke fra 1699, der menes at være skænket til kirken efter branden. Et inventarium fra Fårevejle 1645 opregner to klokker (note 16).

⁷¹ Anton Birchs efterladte papirer i NM2.

⁷² KglBibl. Addidendæ: 347. I—II. Henrik Larsen. Topografisk-statistisk-økonomisk beskrivelse over Holbæk amt. 1-15.

⁷³ Roar Hauglid: Akantus, Oslo 1950, I, 122. Visse ligheder i detaljerne findes i øvrigt også på et epitafium o. 1732 i Grenå kirke over Knud Henrik Blichfeld og hustru.

⁷⁴ Torkil Hinrichsen: Corpus der »romanischen« Grabsteine Danemarks, I-XIII, nr. 655. Dissertation 1978. Udg. som ms., Hamborg 1988 (eksemplar i NM2).

⁷⁵ Jfr. foregående note, nr. 656.

⁷⁶ LA. Faarevejle Sogns Kirkebog. Døde og begravede 1740-1803.

⁷⁷ Larsen: Holbæk, 1, s. 115. En kryptisk bemærkning 1824 (note 13) om at bortskaffe ligkister, der stod på stoleværket(!), da stolene led derved, og pladsen blev optaget, afspejler formentlig de tidligere opbevaringsforhold.

⁷⁸ 1899 (note 42) nævnes dog, at ligene var flyttet fra ligkapellet, hvilket formodentlig blot betegner en mindre oprydning.

⁷⁹ RA. Dragsholm slots lensrgsk. Kvittansiarumsbilag og inventarielister 1587-1658. Regnskabet beskriver nøje omstændighederne ved begravelsen, herunder materieanvendelsen til kisten, der blev fremstillet af otte planker med seks håndgreb og 16 »hjørnebånd«.

⁸⁰ Mindestenens indskrift nævner Christen Pedersen Poder, †1683, Hans Clausen Byssing, †1704, Peder

Nielsen, †1728, Hans Barachsen Schanche, †1737, og Niels Heining, †1766. Peder Nielsens (jfr. epitafium nr. 4) og Schanches navne er ikke i kilderne knyttet direkte til nogle af begravelserne. Måske er både disse og de øvrige anført på stenen i forbindelse med fund af deres kisteplader ved flytningen.

⁸¹ I Anton Birchs efterladte papirer i NM2 oplyses, at Niels Pedersen Grønbech døde 20 år gammel og var søn af Maren Clausdatter Byssing (†1751 i Nykøbing) og forpagteren på Dragsholm Peder Nielsen (†1728), jfr. epitafium nr. 4.

⁸² Der er muligvis tale om Pernille Adeler, død o. 1710, gift med Johan Sechmann, †1727, forpagter på Dragsholm 1692-1704 og begravet i Hjembæk kirke (s. 705f.).

⁸³ Jfr. note 54 og LA. Bispearkivet. 1758-59. Hist. efterretn. til HofmFund. samt Christian Olsen: Fra mit Hjem og min Hjemegn, i ÅrbHolbæk 1923, s. 241.

⁸⁴ Jfr. note 54 og LA. Bispearkivet. 1758-59. Hist. efterretn. til HofmFund.

⁸⁵ LA. Bispearkivet. 1758-59. Hist. efterretn. til HofmFund. og LA. Sjællands stiftsprovstearkiv. Bog over Ods herred gejstligheden vedkommende 1615-1808. Ifølge Pontoppidan (DaAtlas VI, 206) var der i koret en åben begravelse med sognepræsterne Jacob Dahl og Claus Byssings lig.

⁸⁶ LA. Fyn. Karen Brahes bibliotek. C III, 5: Eiler Brockenhuus hist. kalenderopt. 1500-1629. Optrykt

af Joh. Grundtvig: Ejler Brokkenhuses historiske Kalenderoptegnelser for 16de Aarhundrede, i Samlinger til Fyens Historie og Topographie, VI, Odense 1873, s. 291-464.

⁸⁷ Jfr. note 85 og Gustav Bang: Nogle Bemærkninger om Ejler Brokkenhus's historiske Kalenderantegnelser, i HistT. 6. rk., V, 1894-95, s. 681-95, Hans H. Fussing: Om Eiler Brockenhuus' kalenderoptegnelser og deres kildeværdi, i PersHistT. 9. rk., IV, 1932, s. 133-35 samt V, 1933, s. 248-50.

⁸⁸ Joh. Grundtvig: Naar døde Bothwell?, i DaSaml. IV, 1868-69, s. 12-23. Jfr. også Anton Birchs efterladte papirer i NM2. Birchs regnskabsgennemgang, blækanalyser m.m. underbygger yderligere Grundtvigs artikel, og han antager, at Brockenhuus' kilde rimeligvis kan være Buchanans »Rerum scoticarum historia« fra 1582, der også angiver dødsåret 1578.

⁸⁹ Peder Hansøn Resen: Kong Frederichs den Andens Krønike, 1680, s. 315.

⁹⁰ Magazin til den Danske Adels Historie, udg. af Det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog, I, 1824, s. 93-120.

⁹¹ Larsen: Holbæk, I, s. 115f.

⁹² Resultaterne blev offentliggjort i Illustreret Tidende 2. febr. 1862, s. 145-48.

⁹³ Nationaltidende 30. marts 1886.

⁹⁴ Offentliggjort i Berlingske Tidende 16. juni 1916, fulgt af en kortere meddelelse i Festskrift for Københavns Universitet 1921, s. 86f.

⁹⁵ Offentliggjort i et særtillæg i Berlingske Tidende 6. nov. 1938.

⁹⁶ Else Østergaard: Tekstilfragmenter fra Jarlen af Bothwells kiste i Faarevejle kirke, i Alle tiders Ods-herred 1985.

Fig. 54. Uidentificeret stempel under dåbsfad nr. 2, sml. fig. 27 (s. 2433). NE fot. 1984. - *Unidentified master-craftman's mark on bottom of baptismal dish no. 2.*